

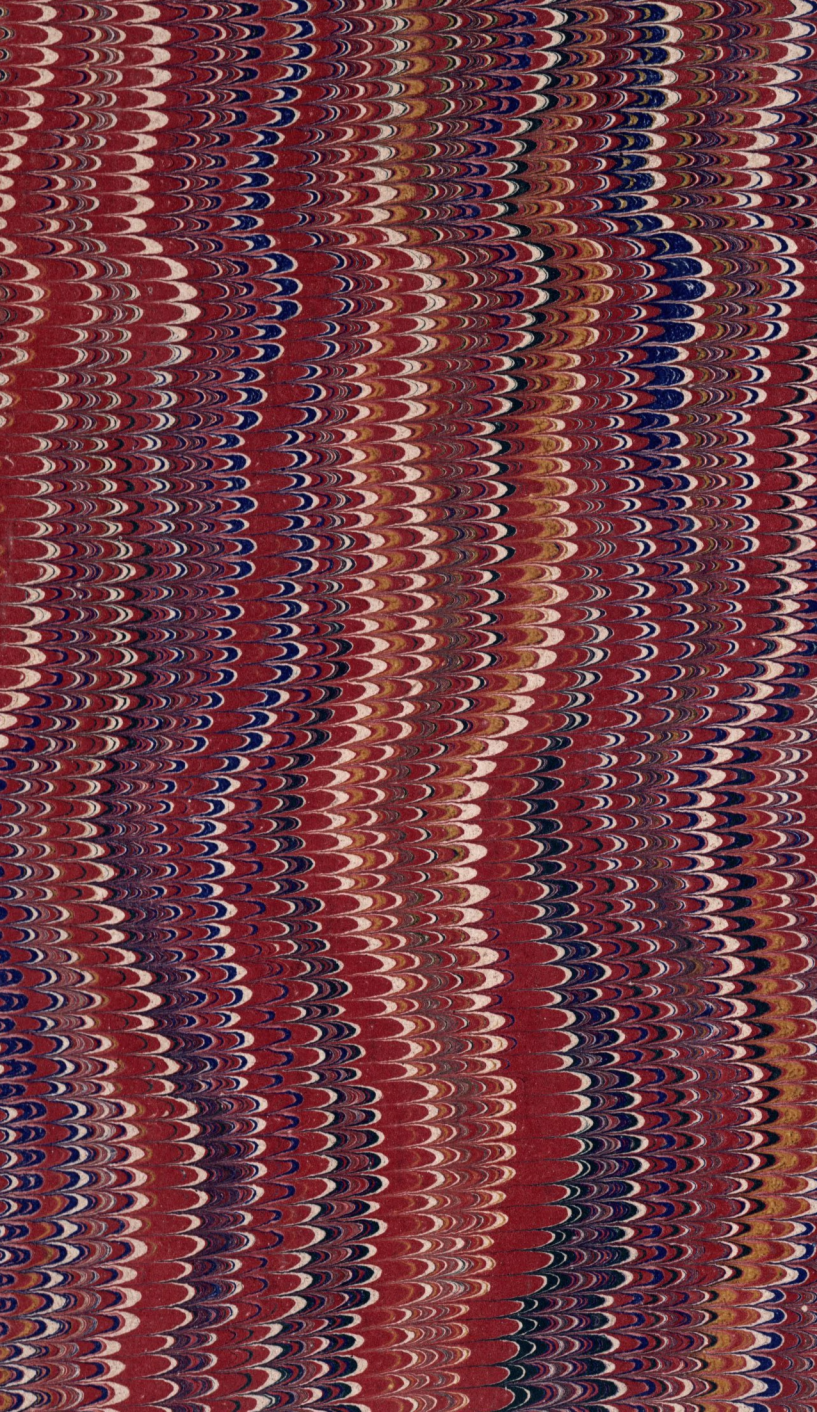
Nagy
Gyula.

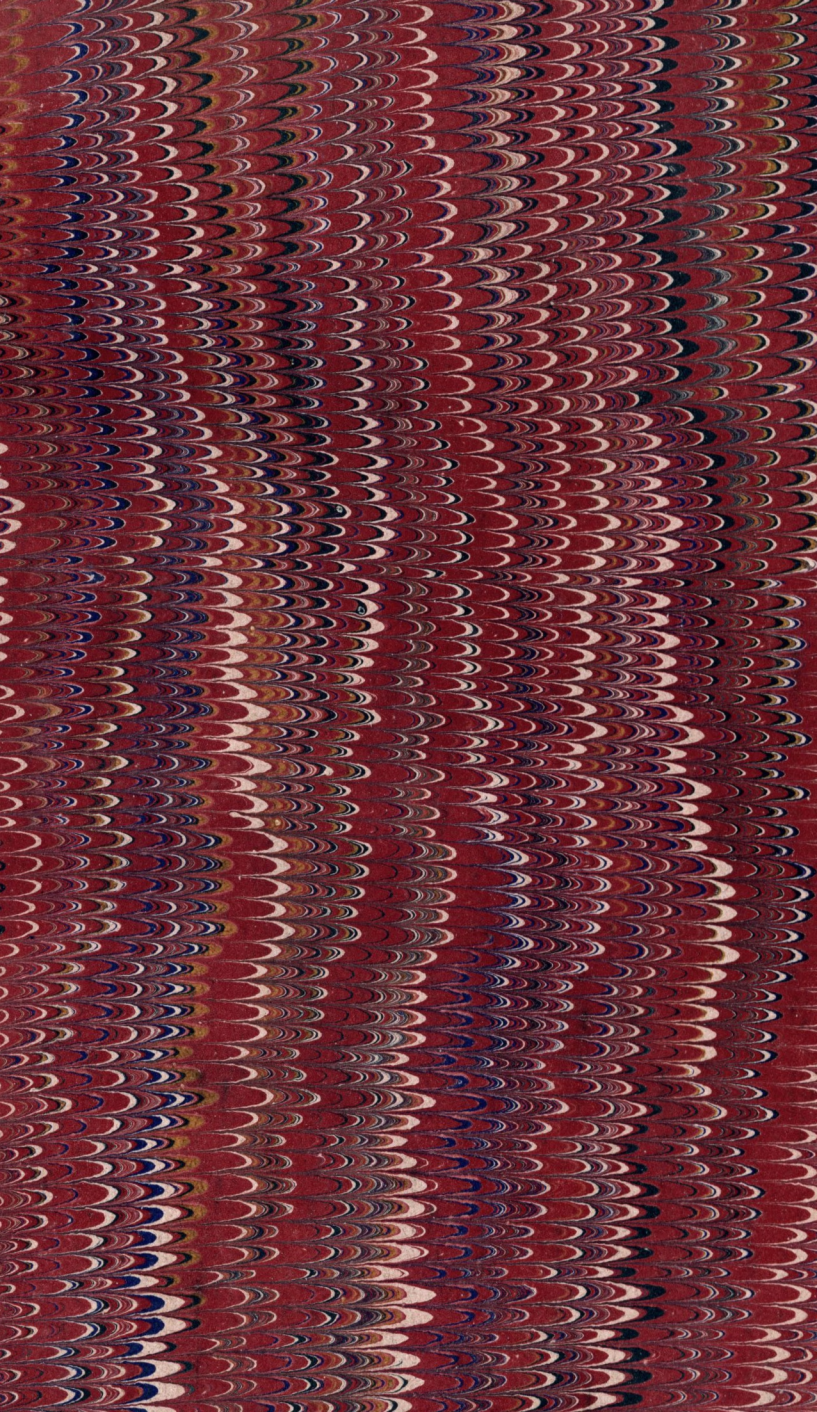
A
Székely-
föld
főzgaru-
sági
szerepé-
ről.

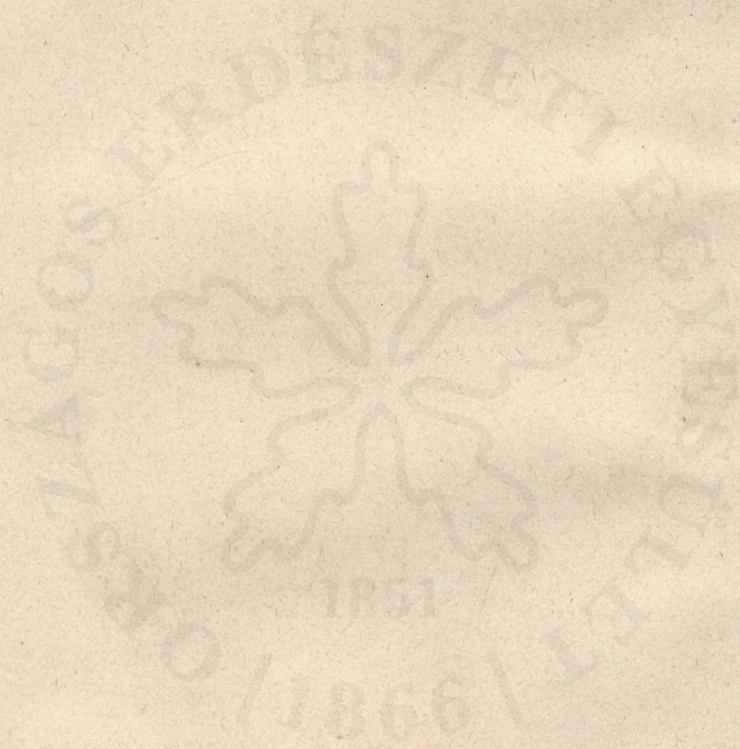

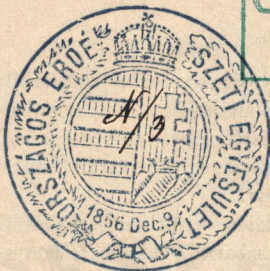
DK

179

A SZÉKELYFÖLD
KÖZGAZDASÁGI SZEREPÉRŐL ÉS HIVATÁSÁRÓL
HAZÁNKBAN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ERDÉSZETRE.

(Irtó Nagy Gyula, kir. erdőfelügyelő s felolvasta a „székely művelődési és közgazdasági egyletnek“ Marosvásárhelyt, 1884-dik évi szeptemberhő 25-én tartott nagygyűlésében.

„Székelyföld“ alatt ezúttal hazánkban azon részét akarom érteni, mely az országot átölelő Kárpátok legkeletibb szögletében Maros-, Torda-, Udvarhely-, Csik- és Háromszék-megyék területén belől a Maros és Nyárad, a Kis- és Nagyküküllő, Homorod, Baróth, Olt és Feketeügy nevű fő- és mellékvölgyekben terül el és egy önmagában összefüggő egészet képez; és amelynek határai tehát: északról hazánkban Beszterczenaszód-vidéke, e hegyvölgyes és erdős vidék, aránylag csekély iparral és kereskedelmi hajlamokkal. Északnyugatról Kolozs- és Aranyostordamegyéknek Mezőség nevű, fában, kőben, iparban és kereskedelemben nem gazdag, de annál inkább földmivelő és állattenyésztő vidéke, átszelve közepén e kettőt a m. kir. államvasutaknak Kocsárdtól Marosvásárhelyig nyuló szárnya, mely a fában és kőben szegény nagy magyar Alföldet teszi Nagyváradon, illetőleg Aradon át 280—320 kilometynyire elérhetővé a Székelyföld egyrészére nézve. Nyugatról s délről előbb Kisküküllőmegyének fában és kőben szegény, de bor, buza és kukoriczatermelésre s állattenyésztésre igen alkalmas vidéke, csekély iparral, csekély kereskedelmi hajlamokkal s a népműveltségnek nem magas fokával. Azontúl Nagyküküllő és Brassómegyének tölgyfában

gazdag hegyvölgyes vidékei, fejlettebb népműveltséggel, iparral és kereskedelmi hajlamokkal a városokban; mezőgazdaságra és állattenyésztésre irányult (határozott) szellemmel a falvakon. Vízben elég dús mind a kettő; kövekben előbbi hiányt szenved sok helyt.

Ez oldalon érinti még a Székelyföldet csaknem 100 kilométer hosszban a m. kir. államvasutak keleti vonalának Segesvárbrassó közötti része, mely 120 — 150 kilométerre hozza az ipar és népműveltség tekintetében még megettünk álló, de felette kedvező kereskedelmi viszonyok között fekvő Romániának fővárosát, Bukarestet; és ennek állapotban s mezőgazdasági terményekben dúsgazdag vidékét. Délkeletről és keletről ugyancsak Romániának a Galacznál Dunához siető Szereth nevű fővölgye, illetőleg annak Besztercze, Tatros, Ojtoz, Putna és Bodza stb. nevű mellékvölgyei határolják a Székelyföldet, — határt és mértéket nem ismert erdőirtás és legeltetés miatt sok helytt kopárrá vált nyulványaival a keleti Kárpátoknak, melyekben utóbbi időben gazdag forrásai tárattak fel a petroleumnak és a melyeken át néhány óra alatt például akár Oknánál, akár pedig Bakaunál könnyen elérhetni a Székelyföldtől a csernovitz-galaczi vasutvonalat s tehát a nagy Dunát és a Feketetengert is.

A volt Aranyosszékhez tartozó Székelyföldtől, — Felvincz és Toroczko környékétől — egészen eltekintek tehát ezúttal, mivel ezek helyrajzi viszonyaiknál fogva közgazdasági szempontból is egészen különálló kisebb részét képezik az u. n. Székelyföldnek és amelyeket közgazdasági szempontból főleg az erdészetre kiható különös tekintettel — tárgyalni csakis úgy lehetne, ha velök együtt felölelnők a Marosvölgynek Marosvásárhelyen alóli részét is legalább Nagyenyedig és az Aranyosnak Topánfalván felül még messze felnyúló fő- és mellékvölgyeit is. Ez azonban messze túlhaladná e rövidre szánt felolvasásnak keretét. Viszonzásul azonban nem mulaszt-hattam el közgazdasági szempontból a Székelyföldhöz számítani több olyan községet, mely a hajdani értelemben vett tulajdonképeni Székelyföldhöz nem tartoznék ugyan — de mert egy és ugyanazon fővölgyben fekszenek ezek is a többivel, ez okból hazánkra nézve közgazdasági szempontból is

többé-kevésbbé ugyanazon szerepre voltak hivatva eddig is, és czélszerűnek mutatkozott többé-kevésbbé ugyanazon feladatot és hivatást tűzni ki az alábbiak rendjén részökre jövőre nézve is. Így pl. Szászáregent, Daroczot, Erkedet, Benét stb. lehetetlen volt oda nem számítanom. Az ily értelemben vett, Székelyföld egész területe körülbelül 2.806,235 kat. hold vagyis mintegy 280.6 négyszög mértföld.

Fekszik az északi szélesség $45^{\circ} 30'$ és 47° s a keleti hosszúság 42° és $44^{\circ} 30'$ -e között. Az adriai tenger színe felett 300—2000 m-rel. Innen erednek a *Maros és Olt főfolyók*; továbbá a *Nyárád, Kis és Nagyküllő, Feketeügy, Homoród, Vargyas, Baróth, Kisbesztercze, Békás, Tatros, Veresviz, Ojtoz, Bodza* stb. nevű többé-kevésbbé jelentékeny mellékfolyók és patakok.

Éghajlata kis részben szelíd és mérsékelt „bortermő éghajlat” — minő t. i. Marosvásárhely s részben Erdőszentgyörgy vidéke is. Nagyobbára azonban hűvös és hirtelen változó, minő például Csík, Gyergyó, Udvarhely és a háromszéki felvidéké stb.

Talaja hegy, völgyek, kisebb-nagyobb fennsíkok és lapályok tömkelegéből áll, minők pl. a Nagyhagymás, Hargita, Mezőhavas, Nagy Sándor, Közrész, Rika, Korobércz stb. hegyek; a Maros, Olt, Nyárád, Küllő, Homoród, Baróth, Kászon stb. völgyek; a gyergyói fennsík s a háromszéki fennlapály, melyek együttesen egyik legfelsőbb lépcsőzetét képezik a Kárpátok által átölelt hazának.

A talajtalkotó kőzetek sokféle ásványban és ásványvizekben gazdagok, minők pl. a kőszén Baróth és Szentgyörgy vidékén; a vaskő ugyancsak Baróth, — továbbá Oláhfalú, Kovászna, Soósmező stb. vidékén; rézkova Balánbányán; ezüst és ólomércz a Tölgyesben; kősó Parajdon; kénkő a torjai Büdösben; timsó és vasgálicz Baróth körül; ásványos vizek a borszéki, előpataki, tusnádi, korondi, kászoni, rákosi stb. fürdők és gyógyvizekben.

Növényzete sem áll hátrább sokféleség tekintetében más hasonló égvő és éghajlat alatt fekvő vidékek növényzetével szemben.

Van itt az erdei fák közül a tölgynek, fenyőnek többféle faja, van bükk és gyertyán, kőris, ákác, szil, nyír s a nyárfának, juharnak és fűznek számos faja fordul elő, követve a mogyoró, somgalagonya s borsikafenyő s több más szokásos cserjék által, a vadszőlőt sem feledve el. Csak a szelíd gesztenye az, ami aligba fordul elő honi fáink közül; illetőleg a borszőlő az, mely nem honos mindenütt a Székelyföldön. Gyümölcsfák közül legyen megemlítve az alma, szilva, körte, barack, dió, cseresnye, meggy és a többi szokásos fanem, azon megjegyzéssel azonban, hogy ezek közül is pl. a hideg iránt érzékenyebb barackfajok csakis a bortermelő szőlőtől lakott vidéken tenyésznek sikerrel.

Ezenkívül a mezőn, réten és a kertekben buza, rozs, árpa, zab, törökbuza, lencse, borsó, paszuly, köles, haritska, mák, kender, len, dohány, komló, lóher, káposzta, retek, hagyma, burgonya, repce, répa stb. stb. és a rétnak s legelőnek, valamint a virágos kerteknek mérsékelt égövön szokásos lakói mind-mind előjönnek az elmaradhatlan dudvák seregétől is követve

Az állatország köréből legfőbb gondoskodásunk tárgyától — az embertől — elkezdve van emlős, házi és vadállat sok, talán még többféle is, mint amennyi kellene, ha t. i. ideértjük a brutális medvét, a vérengző farkast s néhol a kártékony kecskét is. A szárnyasok közül tyúk, liba, réce, pulyka, galamb, s díszképpen itt-ott még a páva és gyöngytyúk láthatók a ház körül. Sasok, ölyvek, holló, vérese, varju, csóka, szarka, seregély, rigó, gerle, süketfajd, nyírfajd, fogoly, fűrj, császármadár, vadkacsa, buvárréce, gólya, gém, szalonka, veréb, pinty, sármány, fülemüle s több más dalos madár és a fecske több faja elő jön, megfordul a vidéken, hol állandó lakos, hol átutazó, itt nyaraló vendég gyanánt.

A halak, hüllők, rovarok s az állatország többi osztályai is többé-kevésbé képviselve vannak.

A természetadta eme sokféle közgazdasági tényezőkön kívül említést érdemelnek még általánosságban a következő mesterséges úton létrejött főbb tényezők is; u. m. van számos igen jó karban tartott állami és megyei közlekedési főút, pl. a Marosvölgyön fel Tölgyes és Csik felé; ennek folytatása

Csikszeredán, Tusnádon, Sepsiszentgyörgyön át Brassó-felé; Brassó felől Uzonon, Kézdivásárhelyen és Bereczken át az Ojtoz-felé, Kézdivásárhelyen, Csikszeredán, Székelyudvarhelyen, Sz.-Kereszturon át Segesvár, illetőleg Marosvásárhely-felé; ez utóbbiból Erdőszentgyörgynél, illetőleg Székelyudvarhelynél kiágazva Parajdon, illetőleg Oklándon és a Rikán át Gyergyó, illetőleg Homoród és Baróth-felé stb. stb. Van a körülményekhez és szükségletehöz mért rendes kir. posta és távirdahálózat megfelelő számú állandó és ideiglenes állomásokkal, pl. Marosvásárhelytt, Szászrégenben, Gyergyószentmiklóson, Székelykereszturon, Székelyudvarhelyt, Csikszeredában, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyt, Bereczkben, Baróthon s nyáron át Bükszádon, Borszéken, Előpatakon stb. *Vasutja* azonban aránylag felette kevés van saját területén belől a fenti értelemben vett Székelyföldnek. A szélét azonban egyfelől nagy fontossággal és jelentőséggel bíró vasutvonal érinti jókora hosszúságban.

A m. királyi államvasutak keleti vonalának Kocsárdról kiinduló szárnyvonalán kívül ugyanis, mely a szóban forgó területet úgyszólván csak eléri Marosvásárhelynél és ott megszűnik; tekintetbe veendő a Székelyföldre nézve a Budapest-bukuresti vonalrésznek különösen Segesvár, Héjasfalva, Erked, Bene, Katza, Homoród, Alsórákos, Ágostonfalva, Apácz, Földvár- és Brassó közötti része; és ezen államások, mint a melyek t. i. részint a szóban forgó terület, részint pedig annak határán és közelében könnyen elérhető helyen fekszenek.

Ezeket kívül az államkormány és az illető törvényhatóságok, s egyházi felekezetek részéről el van látva az országosan többé-kevésbbé közös és egyforma szervezetnek megfelelő intézményekkel és az azokat működésben tartó közegekkel. *Öt törvényhatósági központtal:* (Marosvásárhely városé és Marostordamegyéé Marosvásárhelytt, Udvarhelymegyéé Székelyudvarhelytt, Háromszékmegyéé Sepsiszentgyörgyön és Csikmegyéé Csikszeredában); *négy kir. törvényszékel és ügyészséggel:* (Marosvásárhelytt, Székelyudvarhelytt, Kézdivásárhelytt és Csikszeredában; 6 közjegyzővel: (Marosvásárhelytt, Székelyudvarhelytt, Sepsiszentgyörgyön, Kézdi-

vásárhelytt, Csikszeredában és Szászrégenben); *egy királyi táblával és főügyességgel*: (Marosvásárhelytt); *4 kir. honvéd zászlóalj és egy kir. honvéd huszárezred parancsnoksággal*: (Marosvásárhelyen, Szászrégenben, Kézdivásárhelyen és Csik-Szeredában); továbbá *egy cs. kir. hadfogadó parancsnoksággal* (Marosvásárhelytt); *4 kir. állam építészeti hivatallal*: (Maros-Vásárhelytt, Udvarhelytt, Sepsiszentgyörgyön és Csikszere-dában); ugyanott és ugyan annyi *kir. adó- és kir. tanfelügyelő-séggel*; egy, illetőleg *két kir. erdőfelügyelőséggel*, — a mennyiben t. i. a Székelyföldből Háromszékmegye területe; a brassó királyi erdőfelügyelőség működési körébe tartozik. — *Egy állami méntelep parancsnoksággal*: (Sepsiszentgyörgyön); s végül az ezekhez és ezek alá tartozó hatóságok és intézmények mellőzésével legyenek megemlítve még legalább röviden a Székelyföldön *létező főbb tanintézetek* is, mint a minők t. i. 2 ref. főtanoda (Marosvásárhelytt és Székelyudvarhelytt); 2 kath. főgymnasium (Csiksomlyon és Székelyudvarhelytt); állami főreáliskola (Székelyudvarhelytt); 1 kath., 1 ref., 1 unitárius és 1 lutheránus közép iskola (Kézdivásárhelytt, Sepsiszentgyörgyön, Székelykereszturon és Szászrégenben); 2 tanítóképezde (Székelykereszturon és Csiksomlyon); két gazdasági és földmívelési felső népiskola (Baróthon és Csikszere-dában.)

Ezek lennének tehát röviden felsorolva és megérintve azon főbb tényezők, a melyek a Székelyföldön belől, részint a természettől nyújtva rendelkezésre állanak, részint pedig az ország összeségét képviselő állam, s az országot alkotó tényezők közt oly jelentékeny állást betöltő hitfelekezetek, hol egészen ingyen, hol pedig megfelelő viszont szolgálat fejében rendelkezésre bocsátanak az ott lakóknak oly czélból, hogy ezek mellett és ezek segélyével saját maguk, s övéik fenn-tartásán kívül a haza és az emberiség közös jólétének előmozdítására működve *bizonyos közgazdasági szerepet töltsenek be.*

Ezeknek előrobocsátása után lássuk tehát, hogy *minő szerepe volt a közel multban és van a jelenben a Székelyföld-nek hazánk közgazdasági életében.*

Vegyük rendre és lássuk tehát: miként sáfárkodott és sáfárkodik a Székelyföld:

I-szor az ásványországnak rábizott részével; tehát: a talajt alkotó kőzetekkel, ásványokkal, az ebből fakadó vizekkel; az ezekre ráboruló termő talajjal, földdel.

II-szor a növényországnak rábizott részével, tehát a mezőgazdaságnak, kertészetnek, rét és szőlőművelésnek, nádasoknak, s végül az erdészetnek tárgyát képező növényekkel.

III-szor az állatországnak reábizott részéol; kezdve az okos embertől, le a szelid és vad emlősökön, s szárnyasokon át a halak, hüllők és rovarokig.

Az ásványország köréből következő főbb javakkal szerepelt a Székelyföld hazánk közgazdasági terén az utóbbi években, mint ezt t. i. a brassói és kolozsvári ipar- és kereskedelmi kamarák 1878—79., illetve 1881—2. évi hivatalos jelentéseikől kivehető u. m.:

1. *Kősóval: a parajdi és alsósófalvi kir. sóbánya útján körülbelől 38—45 ezer metermázsával, 260—300 ezer forint értékben évenként.*

E körül a munkabérek körülbelől 15 ezer forintot tesznek évenként és a munkások társládájának körülbelől 16—17 ezer frt pénze van ez időszerint.

2. *Barnaszénnel: az erdővidéki (kőpeczi) bányából 178550 m. mázsával à 27 frt 48,208 frt 50 kr értékben évenként, 120—130 munkásnak adva kenyeret.*

A ditróborszéki bányából 12962 m. mázsával, melyet a borszéki üveggyár használ fel.

Az ilyefalvi bányából 1500 m. mázsával évenként; továbbá még: a sepsiszentgyörgyi-sósmezei, szárazajtai stb. bányákból több, kevesebb, de még igen is csekély mennyiséggel.

3. *Vaskővel: a bibarczfalvi és száldobosi bányákból körülbelől 28,800 m. mázsával 7944 frt értékben évenként;*

a bodvaji bányából 4050 m. mázsával 400 frt értékben; a szentkereszt bányai és lövétei bányákból 24.000 m. mázsával 4800 frt értékben.

4. *Vasöntvényekkel és más vasgyári cikkekkel a fülei hámborból 1800 m. m. nyers vassal 9000 frt; 6000 m. mázsa öntött áruk 72.000 frt; 2570 m m. kovács vassal és vas-eszközökkel 33422 frt; műhely és gépfelszerelési cikkekkel 25.000 frt. Foglalkoztat évenként 352 egyént.*

A magyarhermányi vasgyárból: 744 m. m. nyers vas-sal 2231 frt; 602 m. m. öntött vasáruval 2010 frt; 447 m. m. kovácsvassal 4475 forint értékben. Foglalkoztat 26—30 egyént. Tárláda vagyón 5041 frt.

A nagybacsoni szerkovács mőhelybő: ásók, kapák stb. évenként mintegy 8000 frt értékben belföldi és romániai fogyasztás céljából; 8 munkás dolgozik rendesen e körül.

A szentkeresztbányai vasgyárból: 4000 m. m. nyersvas-sal 8000 frt, 180 m. m. öntöttvasáru 18,000 frt, 400 m. m. kovácsvas 28,000 frt, 120 m. m. vaseszközök és szerekkal 2400 frt értékben belföldi és romániai fogyasztásra. Foglal-kozik mintegy 105 személy. Tárláda vagyona 16,795 frt.

5. *Rézszel* a balánbányai rézbányából és rézkohóból 1135₁₂ m. mval 84185 frt értékben. Foglalkoztat 97—100 munkást. Tárláda vagyona: 26350 frt.

6. *Timsóval:* a bibarczfalvi timsóföld és vasgáliczbányá-ból évenként körülbelöl 500 m. mászával 60 frt értékben. Foglalkoztat 2—3 egyént.

7. *Közönséges kövel és homokkal* utca, járda és piacz kövezés, építkezés, útépítés és karbantartás céljából a mezősséggel közvetlenül határos részek kivételével, úgyszól-ván mindenütt kimeríthetlen mennyiségben és kiválóan jó minőségben. Különösen kiemelendő pedig a Málnás melletti hamúszínű, a Rikán lelhető sötétkék vulkanikás quarcz, a gyergyói márványszerű mészkő stb., melyek azonban idáig úgyszólván, csak is olaszok által dolgoztatnak fel, s csakis belföldi fogyasztás céljából.

8. *Fedőpalával, járda és házföld borításra való homokkő-lemezekkel* pl az ozsdolai és a kászonujfalusi kőbányából, mely azonban idáig még nem nagy mennyiségben vétetett igénybe.

9. *Mészkővel és vízálló mészszezel* a gyergyói mészhegyek-ből aránylag nem nagy mennyiségben.

10. *Márvánnyal* a ditrói bányából idáig még nem nagy mennyiségben.

11. *Agyaggal, kvarccsal, festékfölddel* stb. helyi feldol-gozás céljából több helytt és több kevesebb mennyiségben, pl. Nagybacsonban, hol kitünő téglá és földécszerép; Csikma-darason stb., hol hires cserépedények (fazakak, korsók stb.)

készíttetnek és a melyek házalás útján ben- és Romániában állandó elárusítás tárgyát képezik a székelvényeknek különösen aratás után.

12. *Ásványvizekkel, gyógyfürdőkkel és pedig* : Marostordamegye területén a kolozsvári ipar- és kereskedelmi kamra jelentése szerint a szováti, sóvárad, ákosfalvi, disznajói, magyarói, holtmarosi, oroszfalvi, görgénysóaknai, görgényoroszfalvi, görgényhodáki, kincsesi, balai, e.-szakáli, vécsei, alsóidécsi, tompai, nyáradandrásfalvi, seprődi, m.-szentgyörgyi, sófalvi, nagyernyei, koronkai és sóspataki, *sóskutakból*, melyek közül a szováti, görg.-sóaknai és alsóidécsiek gyógyfürdővel is összekötvék, valamint az oláhtopliczai, talán egyetlen meleg-*ásványvíz* forrása is a Székelyföldnek.

Udvarhelymegye területén a parajdi sósfürdőből, a korondból, Szejkéből, felsőrákosi, homorodi, kériji stb. borvíz kutakból és ásványosfürdőkből.

Háromszékmegye területén az előpataki, málnási, bodoki, büdösi, kovásznai, hatolykai, oroszfalvi, polyáni és a többi borvizekből, illetőleg fürdőhelyekből.

Csikmegye területén a tusnádi, borszéki, zsögödi, kássonjakabfalvi, szépvízi és a többi borvizekből és fürdőhelyekből. Mindezekből évenként összesen és átlagvéve körülbelül 2,840,000 palaczk ásványvíz hozatik forgalomba; rendes és állandó foglalkozást adván igen sokaknak, úgy a töltés, felszerelés, mint a szétfuvarozás és elárusítás által, s ezen kívül e helyeken évenként 7—8 ezerre megy az állandó *fürdő vendégek* összes száma; s körülbelül egymillió forintba becsülik a brassói ipar- és kereskedelmi kamara részéről az általuk létrehozott pénzforgalom nagysága évenként.

Részint e fenn érintett termelés folytán nyert egészen nyers és félig nyers ásványországi termékeknek, részint pedig a fentemlített közlekedési eszközök és az ezeknek alapján kifejlett kereskedés útján behozott ilyenmű anyagoknak *további feldolgozása és értékesítése által* következő közgazdasági szerep irandó még a szóban forgó Székelyföld javára:

13. *Vaseszközök, u. m. eke és más mezőgazdasági gépek gyártása*, illetőleg azoknak beszerzése, elárusítása és jó karban tartása Marosvásárhelyt és a többi székelvényi városokban.

Ilyenmű gépek ugyanis következő számmal voltak 1879. év végén elterjedve a Székelyföldön, — eltekintve t. i. a közönséges faekéktől és boronáktól, u. m. :

	Új szerke- zetű vaseke	Vas borona	Cséplőgép kézi vagy lóval hajtott	Cséplőgép gőzzel hajtott	Vetőgép	Szezska- vágó	Rosta
	d a r a b						
Csík megyében . .	341	197	5	1	—	1212	911
Háromszék megyében	5780	1021	77	19	7	49	130
Udvarhely megyében	169	269	6	—	2	38	67
Marostordamegyében	763	167	43	8	9	41	137
Összesen	7053	1654	131	28	18	1340	1245

melyek közül azonban igen sok, — különösen pedig a gőzzel hajtott gépek, — csakis behozatal tárgyát képezik még mindig.

14. *Arany-, ezüstművesség és órásság* által aránylag felette kevés közgazdasági szerepet fejt ki a székelység. Ami történik e nemben, az is inkább csak a behozott kész áruk összeállításából, becseréléséből s javításából áll, úgy hogy pl. a marosvásárhelyi kir. fémjelző hivatalnál 1881. évben csak 1 kilo 567 gramm arany és 18 kilo 304 gramm ezüst, — 1882-ben pedig 1 kilo 812 gramm arany, 13 kilo 146 gramm ezüsből készült munka adatott be jelzés végett.

15. *Kovács, lakatos, késes, bádogos, rézműves és rézőntő* iparosság folytatása által; melyek közül azonban a kovács kivételével vajmi kevés dolgozik honi anyagból; sőt ez is a feldolgozandó vasnak egy részét kívülről behozott kész és félig kész áruk alakjában szerzik be. Szekerek és lovak vasalása, épületek felszerelése, s más gazdasági és ipari szükségletek fedezése által azonban a kovácsok és lakatosok jelentékeny közgazdasági hézagot pótolnak ma is; a rézművesek (üstgyártók) és bádogosok is addig, míg a szeszgyárak újabb és nagyszerűbb felszerelése, illetőleg a bádogtárgyak és czikkeknek fedezése külföldről behozott olcsóbb gyártmányok által

nem volt annyira könnyű és lehetséges, mint ma, nagyobb jelentőséggel bírtak; ma azonban a javítások, foldozások, illetőleg a behozott kész áruk eladása képezi főbb foglalkozásukat az itt-ott időnként előforduló bádog fedelek és csatornák előállításán kívül.

16. *Az üveggyártás és üveggel való iparüzés és kereskedés által.* Ezek közül az üveggyártás meglehetősen nagy mérveket öltött volt a multban hazánknak délkeleti szögletében. Összesen 8 gyár létezett, ideértve t. i. Erdélynek egész délkeleti részét, u. m. Fogarasmegyében a porumbáki, kerczisorai és felsőárpási; *Háromszéken* a bárkányi (Zágon mellett), krásznai és bükszádi; *Csikmegyében* a borszéki; *Marostordamegyében* a görgényi. Tehát több mint fele, vagyis 5 üveggyár, ebből is a Székelyföldre esett. Sőt említést érdemel még az is, hogy korábban (1860-ig) Háromszéken Zalánpatakán és Csikmegyében a Veresvizen is (1870. évben) létezett, illetőleg keletkezett vala még 1 –1 üvegcsűr. Ezek közül azonban az első fahiány, utóbbi pedig felette rossz közlekedési viszonyai miatt végkép megszűnt; valamint a görgényi sem dolgozik ma. Sőt sajnós, a többiekre is, a bükszádit és borszékit kivéve, melyek közül előbbinek még van fája elég, utóbbi pedig kőszénnel dolgozik és amelyeknek közlekedési utja sem annyira rossz, mint a minő a többiek közül majdnem mindeniknek — hasonló sors vár, ugy látszik.

A gyártás különben is kezdetleges módon, kedvezőtlen viszonyok között, hiányos szakértelemmel indult és foly ma is majdnem mindeniknél. Csak durva üveg állíttatik elő; minek egyik oka különben még az is, hogy a finomabb üveggyártáshoz szükséges quarcz kellő mennyiségben nem igen lelhető fel a Székelyföldön; továbbá a Románia felé nagyobb mérveket öltött kivitel is, a tetemesen felemelt vámok miatt csökkent annyival is inkább, mivel ott ujabban a Prahova völgyében, közvetlenül a vasut mellett, kiváló állami kedvezmények és támogatások között egy új és jól berendezett üveggyár keletkezett. Az úgynevezett üvegesek alatt részint azon házaló falusi székelyeket értem, kik a fennérített üveggyárakból beszerzett táblaüvegekkel bevándorolnak községet község után, utcát utca után és „üveglak“ kiáltással

magukra vonni igyekezzenek a figyelmet. Ezeknek száma is jelentékeny. Habár kezd apadni, mivel a városi és néhol falusi üveges és porcellán boltok is el vannak árasztva olcsó s az övéknél sok tekintetben szebb és finomabb üvegárukkal részint a külföldről, részint a Királyhágón túli fejlettebb iparú honi üveggyárakból, kik aztán az ablaktáblák mellett egyéb üvegárukat is nagy mértékben tartanak s adnak el.

17. *Gyúanyag gyártása* által ásványi vegyületekből. — Ilyent csak egyet tudunk felemlíteni, t. i. a gyufagyártásnál használt keverékét a phosphornak és kén s más vegyi alkotórészeknek, melyek a parajdi gyufagyárnál jönnek nagyobb mérvű alkalmazásba s amelyhez azonban a szükséges vegyi alkatrészeket külföldről kell beszerezni.

18. *Kőolajfinomítás által.* Erre nézve először a brassói kereskedelmi és iparkamara tesz említést 1879-ik évi jelentésében, mely szerint t. i. a csikgyimesi ilyenmű gyárt is fel-említi röviden a brassóiak mellett; a kolozsvári ipar- és kereskedelmi kamara pedig saját területén belül, mint e tekintetben szintén egyetlen és első iparvállalatot üdvözli 1881—82. évi jelentésében a marosvásárhelyi petroleumfinomító gyárt; — mindkettő azonban a nyers anyagot külföldről, jelesen pedig a tömösi és a gymesi szoroson át Romániából hozza.

(E tekintetben tehát messze túlhaladja az egész Székelyföldnek összes iparát, csupán csak Brassó város egymagában, ahol t. i. már 1878—79. években 6 ilyen gyár létezett és amelyek 1878. évben 34000, 1879-ik évben pedig 45000 metermázsa nyers anyagot hoztak be és nyertek abból 20.100, illetőleg 24.000 I. és II. oszt. jóságú finomított petroleumot. Azóta is ez határozottan fokozódott, habár másfelől az amerikából Fiumén át bejövő mesés mennyiségű petroleum fenyegeti ezt is versenyével.)

Ezek után még csak a következőket említjük fel, u. m. a Székelyföld területén belül levő folyók és patakok vize legnagyobb részt malmok hajtására van felhasználva, és pedig úgy a lisztelő, mint a fűrész és kalló malmok hajtására, melyeknek száma vidékenként felette nagy. Így pl. a lisztelő malmok számát a brassói kamara saját területén belől körülbelül 1800-ra teszi, amiből bizonyára legalább is 900 a

fennti értelemben vett Székelyföldre esik. S ehhez hozzáadva még a Marostordamegye területén levő körülbelül 2—300-at, összesen több, mint ezerre tehető azoknak száma.

A víz által hajtott közönséges fűrészmalmok számáról is némi fogalmat szerezhethünk, ha tudjuk, hogy Csik- és Háromszékmegyékben körülbelül 430-ra megy azoknak száma.

Nagy szerepe van ezen kívül Székelyföldön és Székelyföldön kívül is sok irányban közgazdasági szempontból a Székelyföldön támadó vizeknek úgy is, mint fausztatásra, tutajozásra, kenderáztatásra, mosásra, fürdésre s több más elsőrendű ipari, közegészségügyi és élelmi célra felhasznált anyagnak is, annyival is inkább, mert amint tudva van, úgyszólván mindenütt jó esése van és bőven van; továbbá üde, tiszta és friss szokott lenni az. — Hogy azonban a víznek felhasználása körül részint nem járunk el eléggé okosan, az tudvalevő dolog, amennyiben tudjuk ugyanis, hogy az oktanul és minden szakértelem nélkül épített temérdek sok malomgát sok elkerülhető árvíznek volt már nyilván kimutatható okozója; és sok üdvös fausztatási vállalatnak állja útját az; másfelől pedig felette pazarul is bánunk vizi erőnkkel; nem alkalmazunk kellően szerkesztett vízműveket s nem használjuk fel az abban rejlő rengeteg hajtó és szállító erőt a legtávolabbról sem.

Hátra van még ezek után magáról a feltalajról, a termő földrétegről is szólni, hogy aztán befejezhessük, azon közgazdasági szerepnek fejtegetését, melyet az ásványország körébe tartozó főbb tárgyak segélyével kifejt és betölt a Székelyföld. A *termőtalajt*, vagyis azon földterületet, melyet a Székelyföld fennti értelemben elfoglal, részint *beépítették*, benépesítették a rajta lakó emberek, részint pedig felszántották; s mint *szántólöldet* használják mezőgazdasági célra; avagy *kertet*, *rétet*, *legelőt*, *erdőt*, *szőlőt* csináltak abból és néhol, mint *nádast* is használják azt.

A legujabb katonai térkép alapján körülbelől 507 kisebb, nagyobb helységet lehet megszámlálni azon 2.806,235 k. holdnyi területen belől, melyről szólunk ezuttal.

Ezen helységek közül: 1 törvényhatósági joggal felruházott város (Marosvásárhely), 6 berendezett tanácsú város

(Székelyudvarhely, Szepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Bereczk, Csikszereda, Szászrégen); a kis és nagy községeknek száma tehát kerek szám 500. A házak száma 106211, miként azt a m. kir. országos statisztikai hivatal ellenőrködése mellett 1881-ik évben megjelent „Helység névtár“ alapján megállapíthatók. S 478,622 lélek lakja azt.

A fenn kitüntetett összes földterületből *művelés alá van véve* a legujabb kataszteri összeállítások szerint:

mint szántóföld	635210	k. hold	vagy	22. ₆ %
„ kert:	37197	„ „		1. ₃₃ „
„ rét:	431063	„ „		15. ₄₀ „
„ legelő:	306231	„ „		10. ₉₀ „
„ erdő:	1.286.422	„ „		45. ₀₀ „
„ szőlő:	4.541	„ „		0. ₁₆ „
„ nádas:	975	„ „		0. ₀₅ „
összesen: . .	2.701.629	k. hold		

marad tehát *művelésre nem használt terület* (házhelyek, patakok, utak, folyók, s más terméketlen területekre) 104.606 kat. hold vagy az összes területnek körülbelül 3.72%-a.

S mi czélja van a terület eme művelés alá való vételének? Egy újabb neme és módja a székelyföldi termelésnek, a Székelyföld által betölteni vágyott közgazdasági szereplésnek; t. i. *a növényország körébe tartozó termények létrehozása, haszonra fordítása.*

Lássuk tehát ennek nyomán hogy:

A növényország köréből minő javakkal szerepel a Székelyföld hazánk közgazdasági életében? — A kolozsvári, brassói ipar- és kereskedelmi kamarák fentti jelentései alapján megállapítható, hogy az egész Királyhágón inneni részben körülbelül 2.327,011 kat. hold terület van szántóföld gyanánt használva, miből évenként *mezőgazdasági növények termelésére használtatni szokott* körülbelül 1.648.151 k. hold, vagyis mintegy 71% az egésznek.

Ebből esik buza termelésre körülbelül	27%
Rozs termelésre	18 „
Árpa termelésre	3 „
Zab-tönköly stb.	12 „
Tengeri termelésre	40 „

És átlag véve termett az utóbbi években kat. holdanként és évenként:

buza	6.66 m. m.	. . .	8 frt 50 kr átlag
rozs	6.23 „ „	. . .	6 „ 50 „ „
árpa	6.51 „ „	. . .	6 „ — „ „
zab-tönköly	5.06 „ „	. . .	5 „ 25 „ „
tengeri	7.10 „ „	. . .	5 „ 25 „ „

Ez adatokat Székelyföldünkre alkalmazván, hol tudva levőleg általánosan 3 nyomásos gazdaság, kivételképen azonban Csikban és más hegyesebb vidékeken a két nyomásos gazdaság is divik eredményképen kapjuk, hogy az összes 635.210 hold szántóföldből bevettetik évenként körülbelől 450.000 k. hold.

Ebből esik:

buzára mondjuk csak 25 %	=	112.500 katasztralis h.
rozsra „ hogy 20 „	=	90.000 „ „
árpára „ „ 5 „	=	22.500 „ „
zabra és } „ „ 15 „	=	67.500 „ „
tönkölyre }		
tengerire „ csak 35 „	=	157.500 „ „
összesen 100 %	=	450.000 katasztralis h.

s terem tehát buza	750.375 mm.	=	6.378.187 frt 50 kr ért.
rozs	560,700 mm.	=	3.644.550 frt — kr ért.
árpa	146.475 mm.	=	878.850 frt — kr ért.
zab, tönk.	341.550 mm.	=	1.793.137 frt 50 kr ért.
tengeri	1.118 250 mm.	=	5.870.812 frt 50 kr ért.

Összen: 2.917.350 mm. = 18.565.537 frt 50 kr ért.

Ezekhez hozzá tesszük még az ipar- és kereskedelmi kamara következő megjegyzéseit:

Ha jó termés van, akkor is legfennebb csak saját szükségletét képes fedezni az erdélyi gabonatermés. És ennek okai nem annyira a kedvezőtlen természeti viszonyokban, mint inkább a hanyag és hiányos földművelésben rejlenek. És e miatt rendesen behozatalra van szükség évről évre. — Ennek csak Romániából jövő mennyiségét is évenként 241.536 m. mázsára becsüli a brassói kamara 1879. év végén; míg a kolozsvári kamara 1882. év végén már ugyanezt 572.000 métermázsának találta 3.743.350 frt értékkel. Legtöbb volt

ebből a tengeri a szeszgyárak számára. Továbbá megemlítjük, hogy a háromszéki buza és rozs kiválóan híres és felülmulja a brassói kamara jelentése szerint e nemben minden társait sulya és az őrlésben való szaporasága által. A székelyföldi tengeri általán véve apróbb szemű és kisebb fajta, s rövidebb idő alatt érik, mint az alantabb fekvő helyeken, miből aránylag legtöbb is terem az alantabb fekvő téreken és völgyekben. Fenn pl. Gyergyó felé már csak nem meg is szűnik, s mint ritkaság tűnik fel. — Köztudat tárgya továbbá, az évi gabona, hogy a Székelyföldön egyáltalában nincs arányosan eloszolva az évi termés.

Pl. Csikmegye, s talán Udvarhelymegyének egy része is nem képes évi gabona szükségletét a saját terméséből fedezni. Ezek tehát a nálunk bőségben lévő erdei termékek szállítása alkalmával az alantabb fekvő piacokról kénytelenek beszerezni azt.

Erre nézve érdekesebbnek találjuk azonban a közigazgatási Értesítőnek ép e hó 18-iki számából kiemelni a következő adatokat:

Háromszékmegyének szüksége van évenként saját létfenntartására 98,965 hl. buzára és 268.462 hl. rozsra. — És hogy fölösleg termésre e megye nem számíthat soha. Csikmegyének kell 76061 hl. buza, 280.512 hl. rozs, évről évre hiánya van. — Marostordamegyének kell 115.321 hl. buza és 123.308 hl. rozs. Fölöslege van 120 000 hl. buza. Udvarhelymegyének kell 75.973 hl. buza és 75973 hl. rozs; fölöslege van mindkettőből 50—50 ezer hl.

A fenn kitüntetett gabona terményeken kívül különösen említést érdemelnek még a következő mezei és kerti termények u. m.: a *borsó* és *lencse*, mely egyenletesen, de aránylag felette kevés mennyiségben. A *paszuly*, mely szintén mindenütt, de különösen a Maros és Küküllő alsóbb vidékein termeltetik.

E három fő hüvelyes veteményből pl. egész Erdélyben 4556 holdon 26,848 mm. termett évenként, melyből Marostordamegyére esett 183 hold 1005 mm. A *haricska* és *mák*. Ez inkább a felvidékeken.

A *repcze*, mely inkább csak a Maros vidékén, s általán véve alantabb fekvő vidékeken.

A *burgonya* (pityoka), mely mindenütt, de leginkább a homokos és lazább talaju alvidékeken nemcsak nagy mennyiségben, de kitűnő minőségben is termeltetik.

Ebből egész Erdélyben 32026 holdon 871,480 mm. termett éven át, miből Marostordamegyére 433 hold 6804 mm. esik.

Káposzta és retek, mely mindenütt, de leginkább az alantabb fekvő nedvdusabb vidékeken kitűnő minőségben és nagy mennyiségben terem.

Hagyma, mely általán véve mindenütt, leginkább azonban románok által lakott vidékek közelében.

Ugorka, saláta, kapor, virágkel, kelkáposzta, kalarábé, petrezselyem, paradicsom stb. stb. főleg az intelligensebb földbirtokosoknak s városi polgároknak kertjeiből ma már nem hiányzanak a Székelyföldön sem; sőt *melegágyak* s virágban gazdag virágtáblák is láthatók rendesen; a nép azonban még a zöldséggel nem igen törődik, némely szorgalmas gazdasszonyok és kertészek pedig szép és biztos jövedelmet csinálnak ebből is.

Len egész Erdélyben terem körülbelől 2352 holdon, 7046 mm. mag; 5875 mm. fonal.

Ebből Marostordamegyére 46 h. 96 mm. mag és 129 mm. fonal.

Kender egész Erdélyben 24014 holdon 76.348 mm mag és 87.322 mm. fonal. Ebből Marostordamegyére 1975 hold 14.738 mm. mag és 9970 mm. fonal esik.

Utóbbi időben mindkettő t. i. a len és kender termelés felette hanyatlik. Pedig ezek valának azon növények, amelyek helyettesíték a Székelyföld sok vidékén a bortermő szőlő helyét. A kender általán véve alant iszapos helyeken; a len fenn a hegységek tövében nagyban termeltetett.

Utóbbi időben azonban, mivel a brassói, s általán véve az erdélyi iparczikkék kivitele hanyatlott, s nem kell tehát annyi göngyölő durva kender vászon és a külföldi kötélgyárak nagyban, s olesón hoznak temérdek kötelet és spárgát, s a drága len helyett pedig pamutfonalat szőnek már a székely szöttesbe is és az angol, s más külföldi olesó vászon elnyomta honi nőinknek egykori büszkesége tárgyát, a honi

lenből készült asztal és fehérnemüket, ez okból hanyatlania is kellett mind a kettőnek.

Az okszerű len és kender termelés, kidolgozás és feldolgozás czéljából alakult egyletek és intézetek, azonban sok üdvöset fognak tehetni bizonyára ez irányban.

Dohány termik Marostordamegyében körülbelől 270—300 kat. holdon 900—1000 mm.

Háromszék, s kis részben Udvarhelymegyében is összesen, mintegy 100—110 kat. holdon, mintegy 400 mm.

Az egész Erdélyben 470—550 holdban 1800—1900 mm. A holdankénti jövedelmet a Székelyföldre nézve körülbelől 40 frtra, összesen tehát mintegy 40.000—44.000 frtra lehet becsülni.

A kamarák jelentése szerint azonban általánvéve hanyatlik ezen termelési ág. A monopoliumban, illetve az önkényes olcsó beváltásban keresik az okot, a mely ellen t. i. szerintök nincs is forum a hová folyamodjanak, a magukat megrovidítettnek érző felek.

A komló termelés, mely Héjasfalváról indult ki, még nem nagy tért hódított a Székelyföldön magának. Ujabban azonban látni többfelé szorgalmas kísérleteket. Így pl. Háromszékmegyében, Ilyefalván, Kőrispatakon stb. láttuk azt.

És úgy tudjuk, hogy a Maros és Küküllő völgyekben is foly a kísérlet ez iránt.*)

A kolozsvári ipar- és kereskedelmi kamara jelentése szerint több, mint 1000 frt évi jövedelmet is sikerült már ez által felmutatni holdanként; pl. Csekelakán, tehát ép a Maros völgyében.

Széna termelés. A fenn kitüntetett 431.063 k. holdnyi réten termett körülbelől 6 millió métermázsza, mely, 2—3. 5 forint átlagos árral számítva körülbelől 18 millió frt értéket képvisel az egész Székelyföldön.

Erre nézve a brassói ipar kamara jelentéséből érdekesnek tartom felemlíteni a következőket:

Daczára annak, hogy az összes területnek csaknem $\frac{3}{4}$ része fűtermelésre, (t. i. mint rét, legelő és erdei legelő)

*) Marostordamegyében Tófalva, Kisfalud, Havad és. Körtefája községekben mintegy 10 holdon termeltetik komló.

használtatik, a takarmány termés még sem elegendő a területünkön élő házi állatok teljes ellátására, úgy, hogy a fél Erdélyből körülbelül 900,000 drb juhnak télen át a szomszéd Romániába kell menni telelni.

Oka ennek nem csak az, hogy a tél itt aránylag igen hosszú, hanem főleg az is, hogy a rét művelés nálunk igen is alantos fokon áll. Ugy véli, hogy pl. lecsapolás, öntözés, tisztítás, kiegyengetés, védelem és kimélet útján legalább is még ^{1,3} részszel többet lehetne termelni a mostaninál.

A többi takarmány növények közül említést érdemel még a *fekete borsó*, a *lóher*, *lucerna*, *takarmány-kukuricza*, *takarmány-répa*, melyek az újabb időben mindinkább és örvendetesebb mértékben terjednek, különös jó példával járnak elől — ebben a jelentés szerint is — a székelyföldi nagyobb földbirtokosok. Továbbá: *tök*, *burgonya*, *olajpogácsa*, *szeszgyári moslék*, *gabonaszalma szecskává vágva* és korpával, más izletesb eledelekkel élvezetesebbé téve stb. mind ismeretes dolog a Székelyföldön, habár még nem is tétetik meg e téren minden lehető és várható.

Szőlőművelés és bortermelés. A fenn kitüntetett 4531 k. holdnyi szőlőterületen az utóbbi felette rosz termő évek átlag adatai szerint à 1.6 hectoliter = 7.250 hlr fehér és igen kis részben vörösbor terem a Székelyföldön, melynek hivatalosan megállapított átlagára körülbelül 19—20 frtra tétetik hectoliterenként; vagyis összesen mintegy 141,375 forintra. — E mennyiség azonban a tulajdonképeni székelyföldi fogyasztást egyáltalában nem fedezi; sőt kevés is jut oda abból, amennyiben t. i. Háromszék- és Udvarhely- s Csikmegyék igen sok részében nem is annyira az itt számításba jövő Marosvásárhely és székelykereszturvidéki, mint inkább a Segesvár és Medgyes körüli borok kerülnek nagy mennyiségben. Sőt Romániából is részint bor, részint pedig borrá feldolgozandó szőlő alakjában is szokott bejönni az, különösen az almásmezői és soósmezői vámokon át.

Különben megjegyzendő az is, hogy úgy a brassói, mint a kolozsvári kamarák részéről is kitüntető elismerésben részesül többek között a marosvásárhelyvidéki bortermelés

is. Különösen a külföldi fajok megválasztása és meghonosítása s maga a bor kezelése körül is kifejtett hasznos és helyes tevékenység említetik fel némely kiválóbb és nagyobb szőlőbirtokos érdeméül e vidékről.

A gyümölcsfatermesztés és gyümölcsstermelés s az ezzel való kereskedés utóbbi években tetemesen kezd gyarapodni és szép jövővel biztatja Székelyföldünket is. Különösen a Maros és Küküllővölgyek sok kitünő almát, körtét, dinnyét s barackot termesztenek, mely előbbiekből Budapestre s utóbbiakból Brassóba is kezd élénk kivitel keletkezni.

Szilva különösen Csikban és Udvarhely s Háromszék-megyék némely vidékein terem néha rengeteg mennyiségben, melynek egy része szekerenként s frissen széthordatik a szomszédos megyékben és városokban lekvarfőzésre (szilvaiz) leendő elárusítás végett, a többi vagy kifőzetik otthon szilvorium gyanánt, vagy pedig aszalóba jön s mint aszalt gyümölcs kerül a brassói piacra; kár azonban, hogy egész kezdetleges az aszalás, t. i. füstben történik ez; emiatt ugyanis csak 7—8 frt adatik hectoliteriért, holott a kemenczében tisztán aszalt gyümölcs ára 10—11 frt.

Sok történik azonban a gyümölcstermesztés terén, így különösen Marosvásárhely vidékén; jutalmak is osztattak és osztatnak ki az annyira hasznos és szép gyümölcstermesztés emelése végett a néptanítók között e vidéken.

Lássuk azonban végül ezek után a székelyföldi erdőknek és az ezen erdőből nyerhető fának közgazdasági szerepét is.

Ezen erdőknek összes területe fenn előrebecsített kimutatásunk szerint körülbelül 1.286.422 kat. hold; vagyis csaknem felerésze (45 %) a szóban forgó Székelyföld azon részének, amely termelésre használtatik.

Hogy előre is némi érdeklődést kelthessünk ez ügy iránt és hogy előre is némi fogalmat nyujthassunk ez ügy nagy horderejéről és fontosságáról, előre bocsátjuk a következő adatokat a brassói ipar és kereskedelmi kamara 1878—79. évi jelentéséből, mely szerint t. i. az alább szintén közlendő fejtegetések után a 115. lapon ez foglaltatik:

„Eljutottunk volna tehát az erdélyi fakivitelt tárgyaló

kérdésnek tetőpontjára és átadjuk a szót erre nézve határ-széli vámhivatalaink táblás kimutatásának.

Ezek szerint ugyanis a fakivitel volt éven át:

	1878. évben.	1879. évben.
a vöröstoronyi szorosnál	-- km.*)	3400 klgr.
Töresvárnál	— "	16032 "
Tömösnél	3844 "	1931757 "
Brassónál	— "	1767558 "
Soósmezőnél	2548 "	450100 "
Tölgyesnél (a Bisztricsorán tutajozva)	38189 "	45513000 "
Gyimesnél	665 "	288400 "
Uzvölgyön	28 "	19400 "
Almásmezőnél (tutajok a Békáson)	17550 "	155480000 "
összesen	62814 km.	205469647 kgr.

A behozatal:

a Vöröstoronynál	3880 km.	69116 klgr.
Töresvárnál	— "	3318 "
Tömösnél (tűzifa)	750 "	6794 "
Gyimesnél	264 "	52728 "
összesen	4894 km.	131956 "

Marad tehát kivitel 57920 km. 205337691 klgr.

Miután pedig 57,920 köbmeter fának súlya körülbelül annyi, mint 28.960.000 kilogramm (1 km. = 500 kilogramm) e szerint a kivitel 1878. évtől 1879. évig *megkétszereződött*. Pedig a közelebbi előző évekkel szemben, már 1878. évben is, 25—35 %-al emelkedett az. S 25 év előtt pedig a fabe-hozatal Romániából nagyobb volt, mint a mi kivitelünk oda."

A kolozsvári ipar- és kereskedelmi kamara pedig többször idézett jelentésének már általános részében is (9. lap) így ír e tárgyról:

„Kamarakerületünk *kereskedésének főbb ágaként említjük fel a mind nagyobb arányokat öltő fakereskedést*, amely, miként alább részletezzük, *épület- és hasznjában* már is szép fejlő-

*) 1878. év végéig tömör köbmeter szerint szedetett a vám. Azóta kilogramm szerint.

désnek indult. Sajnos, hogy a Maroson és Szamoson való szállításnak akadályai még mindig fennállanak. E kereskedés kiváló figyelmét érdemli a magyar kormánynak, különösen mi a haszonfát illeti, annak hangszerfa, parquette, dongafa stb. alakjában külföldre irányul s míg benn sok munkásnak nyújt élelmet, eddig hasznót nem hajtott sok erdőséget is értékesít.“

De adjuk át azonban ismét előbbi kamarának a szót; mert valóban érdekes és élvezet, főleg reánk nézve, kik az erdőt s a Székelyföldet egyaránt szeretjük, — látni és hallani azt, hogy mások is, igen illetékesek is határozottan belátják és ki tudják számítani, hogy *minő nagy, — csaknem mérhetetlen, — közgazdasági kincs rejlik általanvéve is hazánk erdeiben, — de legfőképen pedig éppen a szóbanforgó székelyföldi erdőkben*, amelyek egyfelől a fátlan magyar Alföldet és a haladásnak indult, de az erdészeti ipar és kereskedelem tekintetében még tőlünk is messze elmaradt Romániának fővárosát *összekötő vasutra*, másfelől pedig a Dunatorkolatához és a Feketetengerhez siető *Szereth völgyére* és a csernovicz-galaczi *vasutvonalra* támaszkodik, számos usztatható vizeivel s könnyen járható fő- és mellékvölgyeivel.

„Ha Erdély az erdők tartománya“ — szól a brassói jelentés — „akkor annyiival is inkább az a brassói kamarai kerület.

Ezen kerületben*) az erdőtalaj ugyanis 43 %-a az egész területnek; míg Erdély többi részeiben csak 34 %-a az.

Az 1,615,700 k. holdnyi erdőterületnek $\frac{5}{8}$ -át kemény, $\frac{3}{8}$ -dát puha fanemek foglalják el. A tölgyesek a síkságot és dombos vidékeket, — a bükk, gyertyán, juhar stb, az elő- és középhegységeket, a lucz- és jegenyefenyő a 2500—6000 mtr magas bérceken fordul elő elegyes s elegyetlen állabokban.

Ezen fenyőfanemek képezik ez időszerint szép fejlődésnek indult kiviteli fakereskedésünknek anyagát. Ezen kívül van erdei fenyőnk és ezzel rokonfajú más fenyőink, vörösfenyőnk (Lärche), fűz, nyír, hárs, kőris, nyár, ákác s több más fanemünk. Ezekből is idáig nyeretett és használtatott

*) T. i. Brassó-, Fogaras-, Szeben-, Nagyküküllő-, Háromszék-, Csik- és Udvarhelymegyékben.

fel bizonyos rész műfának; sokat lehetne azonban még nyerni és felhasználni, ha nem állanánk t. i. a faipar terén annyira hátra. Körülöttünk erdőben és fában szegény síkságok fekszenek. Minő lendületet lehetne tehát adni itt a fát feldolgozó iparágaknak annyival is inkább, mivel fanemeink nem csak sokfélék, de felette kitűnőek is!

Igen nagy azonban az erdélyi ember pazarlása a fahasználat körül. Ép oly nagy erdőpusztítása is a fatermeléskor. Legelső helyen áll e tekintetben népfajaink között a román. Talán mivel aránylag kevesebb tulajdon erdőbirtoka van, a mit el kellene pusztítania, éppen ezért vágyik annyira az erdőirtás után.

Utána következik nyomban a *székely*, kinek erdőpusztító hajlamát bizonyára fokozza azon gondolat is, hogy nem csupán csak a saját erdejét pusztítja. A székely községek körül ugyanis rendszerint több szomszédközség közösen szokott bírni egész erdőrészt.

Jobbnak mutatkozik ennél — szól e jelentés — az erdőfelosztásnak azon helyes rendszere, mely a szászoknál van.

Minden községnek megvan a maga külön erdeje. Náluk rendszerint a községek tulajdonát képezik az erdők. Kivétekelépen azonban egyházi testületek és személyek s kórházak is bírnak néhol erdőt. Felosztott erdőt csakis a volt Kőhalom-székhez, most kőhalmi járáshoz tartozó községek közös erdőbirtoka, az ugynevezett „Freithum“, képez és egy városi s széki erdő a medgyesi határon. Egyes privát egyének tulajdonát képező erdő nem fordul elő a régi Szászföldön.

A hajdani Székelyföldön vannak kis és nagy nemesi erdőbirtokok is. Ezek faizási tehermentesek, mivel az ő volt (fél) jobbágyaik is részt vevének és részt vesznek a hajdan katonailag szervezett szabad székelyek tulajdonát képező erdők használatában. A hajdani úgynevezett erdélyi „magyar vidék“-en pedig sokféleképen van felosztva az erdő a volt földesurak és az ő volt jobbágyaik között. Gyakran előfordulnak ős idők óta kikülönített uradalmi és ugyanilyen városi erdők, valamint olyan erdők is, melyek mint a fiskus vagyónához tartozók — az állam tulajdonát képezik.

Eltételezve az állami erdőktől, melyek saját kir. erdő-

tisztek által kezeltetnek, az erdővédelem és erdőápolás aránylag még a legjobb lábon áll a szászoknál, amivel azonban még egyáltalában nem akar valami nagy dolgot állítani a jelentés.

1878. és 1879. években még nem jutott szakértő erdő-tisztek kezelése alá az erdélyi erdők legnagyobb része. — Általánvéve még mindig és mindenütt uralkodik azokban az erdőhasználatnak azon módja és rendszere, mely szerint minden egyes faizást élvező egyedül és minden őrizet nélkül is beléphet az erdőkbe, kiválaszthatja s ledöntheti a kedveszerinti törzseket s elszállíthatja azokat a hihetetlen módon elhanyagolt erdei utakon át bármely irányban, legfennebb az időre s a használat mennyiségére nézve van némileg korlátozva.

Némely falukon szokás még az is, hogy a tűzifaképen ledöntött fatörzs csakis legalyasztatik és az ágaknak teljes mellőzésével s azon módon vontattatik emberi vagy állati erővel haza az erdei, mezei és országutakon át a faluba, be egész az udvarra. A fának ily módon való szállítását azonban csakis a székelyek és románok között láthatni, a szászoknál nem, írja a jelentés. Némely vagyonosabb és jól kormányzott szász községnél ahozképest elég jó az erdőgazdaság. Csakhogy ők is kivétel nélkül legeltetni szokták az erdőket. Ez az általánosan bevett erdélyi szokás. Ez alól csakis némely úgynevezett „tilalmas“, azaz gazdasági szempontból kimélet alá vett erdőrészek képeznek egyes kivételt.

Erdősítést ritkán lát az ember. Csakis egy-egy városnál jön elő az. Nagyobbára a szálaló gazdasági rendszer, vagyis jobban mondva, éppen semmi rendszer nem követtetik.

A fának könnyű kiszálíthatása lehetetlen a magas hegyekben a távolabb fekvő helyekről és völgyületekből. Ezt célzó szállítóeszközökről, mint aminők pl. az úgynevezett csúsztatók és usztató művek, vajmi keveset tudnak itt. Nem is fizetné ki talán a fának ára az eféle költséges beruházásokat és utánjárást.

A tűzifa árak ott, hol a városokban rendes favásár van (mely a heti vásárnak egy kiegészítő részét is szokta képezni) igen változnak a fekvés és az időviszonyok szerint. Egy ürköbméter szokásos méretű bükk tűzifa ára pl. 1 frt 60 kr,

3 frt 60 kr közt váltakozik. Épületfában természetesen sehol sincsen hiány, sőt legtöbb helyt fölösleg van abban. — Ezen körülmény oka aztán annak, hogy a székely és románok közt az alsóbb néposztály mind csak fából épít (lucz és jegenyefenyőből) és a kerítéseket vesszőből fonják, a szászokat sem véve ki e tekintetben.

A faipar és kereskedés körében e kamara területén 3 igen nevezetes jelenség tűnik fel és érdemel figyelmet, u. m.

a) a fatermelés és tutajozás a székely felvidéken, a Maroson, Bisztricsorán és Békáson; továbbá még az Uz vizén és a Nagyküküllőn is csekélyebb mértékben;

b) az állami faüzlet a szászsebesi és fogarasi állami erdőkben;

c) az erdélyi fának vasuttal való kivitelével kapcsolatos brassói nagy fapiacz.

1. A székely felvidéki fatermelés és tutajozás — Csíkmegyében a gyergyói járásból — két ellentétes irányban terjed ki. A Maros folyón s némileg a Nagyküküllőn is délnyugoti irányban, Erdélyen keresztül Magyarorszáig felé úsztattatik a fa Lippára, Aradra, Szegedre stb. tutajokban, megrakva gerendákkal, deszkákkal, lécekkel s több efélékkel. A kiindulási pont Gyergyóban a Maros melletti Remetén van. Az erdők községi és nemesi birtokokat képeznek. A jegenye- és luczfenyőfa tőára köbmeterenként körülbelül 33—42 kr szokott lenni. A gyergyói lakosság felerésze fadöntésből, kivonatásból és az Alföldre való tutajozásból él. A tutajozásban néhány szász község is részt vesz Szászrégen környékéről. 2—4 millió forintba becsülik azon fa értékét, amit évenként Gyergyóból és a Maros völgyeiből Lippáig le szokott szállíttatni. A vállalat többnyire szászrégeniek kezében van, kik társaságot képeznek e célból.

A Bisztricsorán és Uz vizén ellenben Romániában (Moldován) a Bisztre és a Szereth folyók segélyével Galacz felé a Dunáig usztattatik a fa, honnan egyrésze annak a Fekete-tenger kikötőibe, nevezetesen Konstantinápolyba jut. Néha még 22 öles árboczfának való jegenyefenyők is szállíttatnak le innen Galacz felé, amelyek közül már 100 drb aranyat is fizettek néha egy darabért. — 10—12 ezer tutaj is megy ez

uton le Gyergyóból s Csíkból körülbelül 1 millió frt értékben. A vállalkozók gyakran idegen románok és izraeliták, kik összeköttetésben állanak épúgy, mint a szészrégeniek is, néhány odavaló módosabb székelyyel. Ezek intézik a favágóknak és vontatóknak adandó előlegüzletet és ők ügyelnek fel egyébképen is a munka menetére.

Az 1878. és 1879. év — különösen a Maroson — egyáltalában nem volt kedvező ezen tutajozásra nézve, nemcsak azért, mivel a fa is most már nehezebben kapható, lévén tudniillik igen sok erdőrész és éppen a legközelebb fekvő helyekről kihasználva az előző években, hanem azért is, mert ezen alól a görgényi állami erdőkből is kezdetét vette már a nagyszerű faüzlet, ami mindenesetre felette nagy és nyomasztó versenyt okozott a gyergyói tutajozásra nézve.

Egyébiránt magában benn Csíkmegyében is jelentékeny fafogyasztás létezik, lévén t. i. 125 fűrész-malom csak Gyergyóban s körülbelül a gyergyói Csíkban is, amelyek azonban csak időnként dolgoznak. Ott van továbbá még egy szeszgyár Csikkozmason, egy üveghuta Borszéken és egy rézbánya és kohó Balánbányán. És mégis Csíkmegyében körülbelül 38 % az évi fatermésnek kihasználatlanul marad az erdőben, részint a nehéz kiszállítás miatt, részben pedig mint hulladék és ágfa.

A kihasználni szokott 62%-ból körülbelül 40%-ra teszik a lakosság saját belfogyasztását. Kivitelre jut tehát az erdők termésének csak 22%-a. Az ág, galy és gyökérfa használatlanul hagyatik hátra.

2. *Háromszékmegyében* daczára annak, hogy egyébként fában itt is ép oly nagy a bőség, egészen mások a viszonyok. Nincs tutajozásra használható folyó. A lakosság sem adta magát csupán csak az erdőkből való megélhetésre. Nagyobbára igen jó szántóföldjei vannak. Gazdasági állapota fejlettebb, előrehaladottabb már. Nagyobb mérvű fafogyasztó iparvállalatok vannak kebelében, u. m. 12 szeszgyár Kézdivásárhelytt és 12 a megyében szerteszét; 5 sörfőzde; 3 üvegyár (Bükszádon, Bérkenyben és Krasznán); 160—200 fűrészmalom, melyek közül Zágonra 50; Papoleczra és Kovásznára 20—20, Bereczkre 15; Gelencsére 14 esik. (Ezek 20—80 frtot szoktak

évenként fizetni a községeknek a felhasználandó fáért). Háromszékmegyéből már inkább *Brassó felé veszi*, mint Csikból, útját a mindezen sok fűrészmalomból kikerülő fagyártmány, mint a deszka, lécz, zsindely, gerenda stb. minden más fagyártmány is. Háromszékmegyének erdővidéki tölgyesei igen jó kelendőségre találtak vasuti ászokfa és francia dongaszállítás céljából. Főleg a tölgyesek termése teljes kihasználásra jut Háromszéken, mivel a megye látja el felette gondatlanul űzött sarjerdőgazdasága útján cserkéreaggel is a brassói és sok más bőrgyárakat. A bükkfatermésnek azonban jókora része kihasználatlanul marad Háromszéken is.

3. Ide sorozandó *Brassó megye* is, Brassó városával együtt, mint amely központját képezi mindazon fakivitelennek, amely az erdőben dús Csik- és Háromszékmegyéből kikerül és a mely nem vizen, hanem tengelyen (most már vasuton) Románia felé igyekszik. Régebben is ment ki kisebb mennyiségben erdélyi deszka, lécz stb. a tömösi szoroson Romániába (sőt csekélyebb mérvben az ojtozi és vöröstoronyi szoroson is). Ma azonban (1879-ik végén) nagyra nőtt e fakivitel; és növekedőben volt 1878. és 1879. években. Ez években ugyanis ama sok építkezés, mely Románia mai királyának sinajai nyaralója körül foganatba vétetett, — igen keresetté tette az erdélyi metszett árukat (fűrészelt faanyagokat). — Ehez járult még a román vasutak ploiest-predeali részére beszerzendőnek mutatkozott tölgyes vasuti ászokfa szükséglet és a boroshordókhoz való dongafában felmerült kereslet. Ezenkívül még az 1878.- és 1879-ik években kivitt számos gazdasági szekér és eszköz alakjában is igen sok faanyag ment ki Romániába.

A brassói fapiaczen magára az odavaló faszükségletre nézve idők óta első szerepet játsza a Székelyföldről oda fuvarozott fűrészelt faanyag, mivel olcsóbb és jobb volt mindig, mint a közelebb fekvő tulajdon erdőkből nyert hasonló áruk, melyek t. i. román erdei munkásoknak kevésbbé gyakorlott kezéből kerültek ki.

A megyében levő 126 ezer hold erdőnek, csaknem egyharmada Brassó város tulajdonát képezi. És csak most lát utána a fenyvesek értékesítésének, a melyek hosszú idők óta felhalmozódtak és azon helyzetbe vannak, hogy rendszeres erdő-

gazdasági üzemterv szerint kezelve évenként 60 ezer köbméter faszükséget fedezzenek. A város lehetségessé tette — hangzik a jelentés — egy fűrészmalomnak (műfűrésznek) keletkezését, melynek számára elvállalta a faanyag szállítását saját erdeiből.

Brassóban a faárak következők: I. osztályu tölgy épület- és műfának tő-ára 6—7 frt, II. osztályunak 4 frt, III. osztályunak 3 frt tömör köbmeterenként. Négyélűre kifaragott tölgyfának ára a brassói piacon 21 frt 60 kr tömör köbmeterenként. Kerítéshez való 3 m. hosszú oszlopok köbmeterre 6 frt.

Bükk és más műfa 2 frt 50 krajczártól 3 frtig, tömör köbmeterenként.

Bükk tűzifa a városban legjobb minőségű 2 frt, selejtes minőségű 1 forint 50 kr, dorongfa 1 frt, tölgy áterdőlési faanyag: 1 frt 75 kr ürköbmeterenként. Galyfából 1 szekér (körülbelől 1 ürkmtr.) az erdőben 35 tő. Ezen megyében csak Apácán és Szászmagyaróson van némi tölgyfa. Erdővidék látja el azzal, valamint vasuti talpfával és épületi stb. fával) a brassói piacot.

Bükk tűzi- és eszközfa a hétfalusi erdőkből (kihasítatlan városi erdők), továbbá Bodola, Nyén, Rozsnyó, Törösvár, Zernest községekből, sőt Romániából is jön a határszéli erdőkből. Jegenyefenyőfa Háromszék és Csikmegyéből, s Zernestről is jön, (valamint épületfa és fűrészelt faanyag is.)

A brassói piacra kerülő fának azon része, mely befogyasztásra használtatik, és a mit körülbelől az összes behozatalnak felére becsülnek az ottlétező számos iparüzletekben talál alkalmazást, mint a minők pl. az asztalosok műhelyei; 2 parquette gyár, melyek egészen vagy legalább részben gőzzel hajtának; valamint több még nagyobb műhelyek, gázgyár, petroleum finomító-gyárak, műmalmok stb.; továbbá a közel 30 ezer lelket számláló város lakóinak több kényelemmel berendezett lakásaiban, az irodákban, hivatalokban. Brassó ugyanis 160.000 ürköbméter kemény és mintegy 4000 ürköbméter puha tűzifát használ fel évenként. Ebből 40.000 ürköbméter — a jelentés szavai szerint — városi termelés, 44.000 a hétfalusi urbéres erdőkből való, amelyeknek felosztása a város

és az ő volt alattvalói között még mindig nem történt meg; a többi 80.000 ürköbmeter pedig más körülfekvő helységekből és falukból való behozatalképen. Ezek — mint tudva van — szintén tekintélyes és módos községek és sok fát használnak fel maguk is, névszerint a nagyban üzött tégláégetésre, pl Prázsmáron, Keresztyénfalván, Höltövényben stb., mint a honnan láttatik el messze vidékekig a téglá és fedélcserép szükséglet.

A brassói piacra hetenként legalább is 30 szekeren (à 2 ürköbmeter) érkező épületfának és fűrészelt faanyagnak, másik felerésze Romániába való kivitelre kerül. Ez éven át körülbelől 1600 ürköbmeteret tesz ki. A kivitel kifizeti magát. Átlagos ár ugyanis a brassói piacon ürköbmeterként 10—11 frt, Bukarestben pedig 48 frankot = 20 frt lehet érte kapni.

És itt következik a fenn előre bocsátott határszéli vámhivatali adatok sorozata, a melyeknek ismételését mellőzzük azonban és folytatjuk ott, hol *Udvarhely- és Nagyküküllőmegyék*re tér át a jelentés, mint a mely erdők t. i. a Nagy-Küküllő folyását követve, mindketten a Hargita hegyláncz leejtőjén fekszenek és a fakereskedésnek egy bizonyos csoportját képezik.

4. *Udvarhelymegyében* nagyobb mérvű fafogyasztás azon 60 fűrészmalomban történik, a melyeknek termékei Segesvár és Medgyes felé egész Nagyszebenig jutnak el. Valamint 8 szeszgyárban és egy sörfőzdében; továbbá: a budapesti Reiter József tulajdonát képező parajdi gyufagyárban is, melynek részére az u. n. „Székhavas“-ból *) évenként 600—800 ölfa usztatandó szerződés értelmében a Szovátpatakon, valamint még 1000—1200 drb 2° 6'' hosszú, 10''—12'' vastag fűrésztonk is; és a melyekért fizet 7 frt 50 krt ölenként; illetőleg: 35—50 krt darabonként a tönkök vastagsága szeriut.

Feltehető, hogy Udvarhelymegye fenyveseinek terméséből körülbelől 55% kiválogatás utján értékesíttetik. A többi rész azonban ott marad részint levágatlanul, részint, mint hulladékfa, mivel tüzre való bükk, tölgy és gyertyánfajok is van e nélkül is elég. Sőt Lövéte, Oroszhegy, Zetelaka és Homorodalmás körül a bükkösök hozamának körülbelől 20% - a

*) A régi marosszéki birtokosság havasa.

kihasználatlanul hagyatik a nagy távolság, a kiszállításnak utjában álló nehézségek és csekély faárak miatt.

Különös ismertető jele a székelyek, s többé, kevésbbé a fogarasi oláhok, sőt néha a szászok tulajdonát képező erdőknek is főleg ott, hol távolabb és hegyek között fekszenek az erdők, hogy azok tele vannak mindig hátrahagyott hulladékkal és magasan hagyott tuskókkal, a melyek megnehezítik a szállítást az erdőben; az újra erdősülésnek akadályul szolgálnak; alkalmat adnak arra, hogy a pusztító szú rovarok elterjedjenek; s az erdőségek veszélyét tetemesen növelik.

5. *Nagyküüllőmegye* képezi tulajdonképeni tölgyes vidékét e kamarai kerületnek, a melyhez csatlakoznak azután ezen értékes fanem tekintetében Udvarhelymegye és Háromszékmegyének délnyugoti beerdősült szélei az u. n. Erdővidék.

Midőn a vasut ezelőtt 15—20 évvel a Maros- és Körös-völgyön át behatolt Erdélybe, a vállalkozóknak egész hada előzte meg azt, kik azután jártak, hogy hol kaphatnának tölgyfa erdőket. Itt lelték fel azokat, t. i. említett vidékén a Nagyküüllő-völgynek; továbbá az Olt felső vidékének azon részén alól, hol ez előbbi déli folyását hirtelen északivá változtatja, hogy aztán Alsórákosnál áttörje Erdély közép hegy-ségét egy helyt.

Az alsórákosi vasuti állomás közelében állítá fel tölgy fűrészáruk gyártására berendezett műfűrészét Sepper; e nagy építkezési vállalkozó, miután megvette t. i. a vidék nagy tölgy erdeit, erdélyi ember által csodálva hallott nagy vállalatai számára.*)

*) E fűrész 1870. évben állapítottatott Sepper által és 1876. évben átment „Stein & Gusztin,” illetőleg a „Clement & C^om.” Metzből való francia cég kezébe. 1877. évig 4 tiszt és 24 munkás dolgozott. Azután állandóan 60, átlag véve 1 frt 10 kr napi keresménynyel. A fát Sepper is marosvásárhelyi kereskedelmi- és hitelbank tulajdonát képező alsórákosi (Béréz nevű) erdőből vette 85000 frt átlaggal. Az őt követő cégek ugyan ott az alsórákosi uradalomhoz tartozott erdőkből vettek meg 40 ezer drb. törzset 3 frttal törzsenként. (Ezenkívül a vidéken mindenfelől szedtek össze fát kisebb-nagyobb mennyiségben.) A készített áruk akkoriban Budapestre, s kis részben Bécsbe, Brassóba és Szebenbe jutottak; később azonban Franciaországba, Belgiumba, Elsass, Lotharingiába küldettek, az ászokfák kivételével. A készáru értéke 1877. évig 23—24 frt volt köbmeterenként. Azután felment 40—50 frtra is a finomabb áruknak értéke (Ma már nem áll a fűrészmű N. Gy.)

Az egész vonalat fel, egész Háromszékig elárasztották az idegenek és összevásárolták a tölgyeseket francia (rövid) dongák és vasuthoz szükséges ászokfák s más műfák céljából, úgy hogy az ilyen erdővel biró községek, magán birtokosok és egyházi testületek, nagy pénzbevételekhez jutottak ez által akkoriban. A szászok és székelyek között néhol iskolák épültek s templomok állíttattak helyre ebből. Azonban már 1878.- és 1879. évben érezhető volt az Udvarhely, Segesvár, Kőhalom és erdővidéki tölgyesek kimerülése.

Néhol e tölgyesek eladására igen is meg volt a készség; és az árak megállapítása körül is gyakran elővigyázatlanul jártak el az illetők. Némely dongakereskedő által vasuton Galaczig, s onnan a Dunán és tengeren át hajókkal is szállíttatott innen a donga Franciaországba, Marseilleig.

Azon fenyőfát, fűrészelt faanyagot, a mire Kőhalom, Segesvár, Medgyes stb. vidékein szükség van az épületek és faedények előállíthatása céljából, bőven viszik a székelyek Udvarhelymegye felső vidékeiről részint tengelyen, részint pedig tutajképen is a Nagyküküllőn leusztatva.

Tüzifa a bükkösökből és tölgyesekből bőven kitelik. És az ára is ennek türhető.“

És itt a jelentésnek N.-Szeben s Fogarasmegyéről szóló részét átugorva, mely ránk székelyekre csak annyiban érdekes, hogy említették abban az is, miszerint Nagyszebenbe néha a Marosról is szállítanak tengelyen Szászsebesen át épülethez való tutajfát; továbbá, hogy a zsindely szükséglet legnagyobb része N.-Szeben körül is Medgyesen át a Székelyföldről szokott fedeztetni; s végül, hogy egy ízben kísérlet tétetett volt Héjasfalváról vasuton át tűzifát is szállítani 4—600 ölet: ölenként 11 frt 80 krért Nagyszebenbe, ami azonban nem fizette ki magát; áttérünk e jelentésnek az *erdei mellék használatokról szóló befejező részére is*; erdei mellék használat alatt nálunk a következő erdei haszon élvezeteket kell érteni u. m.

1. Az erdők legeltetését, ami általános szabály és csak ritkán történik ez alól némi kivétel.

Megszokás különböztetni a hegységi erdei legelők között a magasban fekvő tetőket (az u. n. havasilegelőket); és az oldalakon levő tisztásokon s a fák között elterülő legelőket.

Előbbieket — a közvetlenül azok körül fekvő havasi erdőkkel együtt rendszerint, csak juhokkal szokták legeltetni. Erdőt s legalább egy csapást is le a völgyig szokás azonban ezekkel is adni, mivel az esztenákat is erdők közelében vagy éppen abba sokkal jobb építeni; továbbá a nyári nagy hőség idején a legelő nyáj is némi védelemben részesül ez uton; illetőleg az itatás is szükségessé teszi ezt.

A szarvasmarhák és a lovak rendszerint csak az alább fekvő helyeken legelnek.

Ezen területek is azonban, ha a nyár után lehajtatnak róluk ezen állatok, szintén a juhoknak engedtetnek át, a melyek tudvalevőleg még tudnak a szarvasmarha után legelni, de amazok a juhok után nem.

Tej- és sajtgazdaság, mely a szarvasmarhák tejét használná fel és tenné értékesebbé, ami havasi legelőinken még egyáltalában nincs. Ilynemű jelentékeny sajt szükségletünket külföldről fedezzük.

2. *A tölgy és luczfenyő kéreghántását, (cserkéreg termelését.)*

Ez főképen Háromszékmegye északnyugoti részén továbbá: Udvarhely és Nagykovácsaló megyében gyakoroltatik, s a termék — néhány év óta emelkedő áron — Brassóban, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyt, Udvarhelyt, Segesvárt, Medgyesen, Nagyszebenben, Fogarasban stb. adatik el a timároknak és bőrgyárosoknak.

Szó sincs róla, hogy ami cserhántó gazdaságunk ok-szerűen gyakoroltatnék, — írja a jelentés. — Legfőbb hiba követtetik el egyebek közt pl. az által, hogy az erdőben frissen hántott, nedvdús kéreg az eső ellen egyáltalában nem védelmeztetik, s azután is otthon s a városba való beszállításkor is hátrányos kezelésben részesül, s ezáltal elveszti sok-szor teljesen, vagy legalább is igen nagymértékben értékét addig, míg a vevő kezébe kerül, nem kis hátrányára ugy ennek, mint az eladónak is.

A cserkéregnek kedvezményben részesülő vasuti szállítása némelyeknélunk is rá vett volt, hogy bizonyos mennyiségű cserkéregget küldjenek Németországba is. Ez azonban nem fizette ki magát. A kéreg árak különben 2 frt 50—4 frt közt ingadoznak metermázsánként a jóság szerint,

3. *Hamúzsír főzést.* 1850. év óta nagymértékben gyakoroltatott ezen kamara területén az erdőkbe heverő hulladék és széldöntötte fákából a hamúzsír főzés is. A vállalkozók és beszedők főhelyei Vargyas, Sepsiszentgyörgy, Zágon, Kézdivásárhely, Erdőszentgyörgy és Székelykeresztur valának. Évenként 2000 bécsi mázsa is gyártatott volt; minek mászása 12—13 frt vala. Idők folytán azonban mind inkább szűnik ez iparág üzése, mivel a Némethonból vámmentesen behozott és olcsón adott hasoneczélu ásványhamú mindinkább elnyomta azt. 1878. és 1879. években azonban még meglehetősen mennyiség jutott ugy a brassói, mint az udvarhelyi piacra is mind a fehér (bűkk), valamint a kékes (házi) hamúzsírból is. És Bécsbe küldetett. Előbbinek ára 20—21 frt; utóbbié 16—17 frt volt metermázsánként.

4. *A gyanta szedést (fenyőszurok.)* Ez Csikmégyéből sok, Háromszékmegyéből is meglehetősen mennyiségben gyűjtetik a jegenye és luczfenyőfákról, s kereskedők által összeszedve, Bécsbe adatik el.

5. *Makkolatást.* Néhány év óta nem igen termik a makk. Ha termik, sertés hizlalásra szorgalmasan felhasználtatik.

6. *A bűkkfagomba* vagyis a taplószedést. Taplókereskedők (Hesshaimer F. L. et A. Brassoban) megrendelésére sokat gyűjtenek. Némi előkészítés (megpotyolás) és a fölösleges részek eltávolítása után Németországba küldetik az, hajók iskábálásánál (a repedések betömésére) leendő használat czéljából. 1878. és 1879-ik években 200—300 mmázsa is gyült. Ujabban azonban mindinkább elnyomatik e kivitel Oroszország s más országokból nyerhető olcsóbb anyagok szállítása által.

„Nem feledkezhetünk meg végül“ — végzi a jelentés — a sok erdei bogyról sem, melyeknek gyűjtésével és városba hordásával asszonyok és gyermekek hónapokon át hasznosan foglalkoznak. Különösen kedvelt az erdőből nyert izletes szamócza, miből néha 20—24 krt is kapnak. A málnáért pedig 16—20 krt literenként.”

Igy szól az egyébként is sok tekintetben érdekes és igen sok tanulságosat tartalmazó terjedelmes jelentés az erdészetről, s nevezetesen pedig éppen és csaknem kizárólagosan a székelyföldi erdők közgazdasági szerepéről. Sok tanulságos és

hasznos tudnivaló van a kolozsvári kamarának többször idézett jelentésében is „*marosi tutajkereskedés*“ czimén a székelyföldi erdők szerepére vonatkozólag feljegyezve, miből csak azt említjük meg, hogy az Alföldre való kivitel és versenyzés ott a felsőmagyarországi fával, mind több-több nehézséggel jár. Ez okból tehát itt is — jelesen Görgény- és Szászrégen vidékéről is mindinkább keletre irányul a figyelem.

A vasutnak Szászrégenig való kiépítésétől sokat remélnék a fakeskedők, mivel a szállítás e nélkül igen sokba kerül. Pl. Szászrégentől Marosvásárhelyig egy vagon teher 47 frt, innen Predeálig 42 frt.

Az erdészettel kapcsolatos többi iparágakról is megemlékezvén röviden, tudnunk kell, hogy pl. a *bodnár és kádár* mesterség is eléggé szokásos a Székelyföldön, habár a kolozsvári iparkamara — sajnálattal ugyan — de ennek hanyatlásáról kénytelen emlékezni meg. Puha fából csebreket, kupékat stb. különösen Háromszéken, Herejben és Zabolán gyártanak. Kemény fából pedig hordókat, vedreket stb. Marosvásárhelytt, Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelytt. Kivitel is van és lehetne ebből több is.

Asztalosipar a városokban különösen dívik és virágzik. Ládák s más egyszerűbb butorokban nagy kivitel lehetne Románia felé ebből is, amint hogy van is az pl. Brassóból már évek óta.

Parquett-gyár s a juharfát mohón fogyasztó *kulacs-gyár* — tudtunkkal — nincs a Székelyföldön. *Esztergályos, kerek* azonban van elég.

Ezek után III-or az állattenyésztésünk és az azzal folytatott ipar és kereskedelem állapotáról is kellene még bővebben s részletesen szólnunk. — Ezt azonban mellőzzük ez uttal, mivel bizonyára igen sok más általán ismert dolgot kellene elősorolnunk; és már is hosszúra terjedt felolvasásunkat tennők még hosszabbá az által.

Legfennebb csak azt említjük meg, hogy *szarvasmarhatenyésztésünk* hizlálás s tehát kiviteli kereskedelem szempontjából az alsóbb vidékeken minden bizonynyal jelesebb és keresettebb. A felvidék ellenben jó tejelő fajokat mutathatna fel kellő gond és istálóztatás mellett. *Lovaink* között a fel-

vidéki kitartó, élénk és tanulékony faj játszik nagyobb szerepet úgy benn, mint a keleti kivitelben is.

Állandó juhállományunk nem annyira jelentékeny, mint azon nagy mennyiségű vándorló juhállomány, amelyet részint Románia alatt fekvő térein, részint pedig nálunk szoktak az erdőkön és havasokon legeltetni, hol itt, hol Romániában otthonos juhászok. Mióta a határzár szigorúbb lett azonban a keleti marhavész miatti óvakodás czimén, ezeknek nagy része kezd tőlünk elmaradni. A fagygyú, gyapju és bőripar is felette sokat hanyatlott aztán amiatt nálunk is.

Sertéseink ujabban jobb fajokkal kezdenek gazdagodni,—ámbar a felvidék ennek nem igen látszik kedvezni.

Szeszgyáraink vannak gabonatermésünkhöz képest talán fölösleges számmal is. Különösen Kézdivásárhely város tűnik ki e tekintetben, hol néha 12—15 szeszgyár is működik egyszerre. Van ezenkívül még vagy 30 is a Székelyföldön, melyek közül azonban a mindeniken túltevő és leghatalmasabb üzletben állott marosvásárhelyi előbb Baruch, később részvénytársasági gyár közelebbről leégett s talán még ma is romjaiban fekszik.

Hagyjuk azonban mindezt és térjünk át felolvasásunk tulajdonképeni végczéljára, feladatára. Feleljünk t. i. azon kérdésre is, hogy *minő hivatása van tehát közgazdasági szempontból jövőre a Székelyföldnek hazánkban?*

Részünkről úgy tekintjük e kérdést, mintha azt mondanók: itt van előttünk a fenn leirt viszonyok között a Székelyföld, melynek *egész területe* — mint látók — 2.806.235 kat. hold. Lakik rajta összesen 478.622 lélek, 106.211 házban. Az egész területből szántóképen használandó 635.210 hold

kert	"	"	37,194	"
rét	"	"	431.063	"
legelő	"	"	306.231	"
erdő	"	"	1.286.422	"
szőlő	"	"	4.531	"
nádas	"	"	975 hold,	

mint előbb láttuk ezt is.

Hallottuk továbbá azt is, hogy minő szerepe volt és van hazánk közgazdasági életében e Székelyföldnek. — A

fennforgó közgazdasági viszonyok és tényezők tárgyalattak; tessék tehát ezekből kiindulva, — *kijelölni a további hivatást.*

Eljárásunk a következő lenne.

Miután alkalmunk volt megismerni a fentiekből, hogy különösen két tér az, hol a Székelyföldnek természet által adott viszonyainál fogva kulminálnia kellene a közgazdaság terén, t. i. hogy *a fának és az ásványország több tárgyának nyerése és haszonra fordítása lenne az*, hol a Székelyföldnek az őt megillető helyet valóban el kellene foglalnia és amelyet emberül meg is kellene állnia, ez okból ha ránk bíznák, felosztanók, csoportosítanók *mindenekelőtt erdőgazdasági szempontból a rendelkezésre álló területet* és kijelölnök minden egyes ilyen közgazdasági kerület számára a jövőre nézve követendő főbb elveket, és azon lennénk, hogy e főbb elvek úton és útfélen folytonosan hirdettetvén, valósággá is váljanak azok a Székelyföldön valaha.

Az e czélból alkalmazandó osztó vonalak lehetőleg természetes határvonalak lennének — önként érthetőleg, — a mennyiben t. i. különösen a faipar és kereskedelem, de sőt az ásványország körében felmerülő aránylag nehéz és nagy tömegben is kevés értéket képviselő tárgyaival folytatni szokott ipar és kereskedés is rendszerint megtartja és követi ezen határvonalakat; azaz a vizek folyását, a fővölgyek menetét. Így pl. tagadhatatlan tény, hogy még általános közgazdasági szempontból is méltán képezhetnénk *Marosvásárhely vidékétől* fel Szászrégenig, ide értvén Szászrégent és a Nyárad völgyét is, egyetlen (I.) közgazdasági kerületet vagy csoportot; valamint Szászrégentől fel Oláhtopliczáig is egy II-kat, oda értvén t. i. a görgényi völgyet is; mivel ezen kerületekben a közgazdasági élet irányára beható természetes és mesterséges tényezők többé kevésbbé ugyanazok, vagy legalább is igen hasonlók egymáshoz.

III. Lehetne pl. *Gyergyó vidéke* a tölgyesi szorossal.

IV. Lehetne *Erdőszentgyörgy és vidéke*, tehát a Kisküüllő völgye, ameddig csak a Székelyföldön folyik e folyó.

V. *Székelykeresztur és vidéke*, tehát a Nagyküüllő völgynek Segesváron felüli része egy darabig, vagyis Héjasfalvától fel Sz.-Kereszturig és annak közvetlen háttéréig, ide értvén

Erked, Muzsna stb. községeket és a Fejérnyiko s Gagypatak völgyeit. Szóval, a székelyföldi Nagyküküllő völgynek „még bort is termő” része.

VI. *Székelyudvarhely és vidéke*, vagyis a Nagyküküllő völgyének legfelsőbb része.

VII. *A Homoród völgye*.

VIII. *Baróth vidéke*, vagyis az egykor úgynevezett „Erdővidék.”

IX. *Sepsiszentgyörgy vidéke*, vagyis az Oltnak háromszéki völgye, Bükszádtól le Aldobolyig s Eresztevénytől Bodoláig.

X. *Kézdivásárhely vidéke*, vagyis a Feketeügynek és Kászonvizének völgyei, ide értve tehát Csikmegyének Kászon nevű részeit is.

XI. *Csikszereda vidéke*, vagyis az Olt völgyének legfelső része, Czikszentdomokostól le egészen Tusnádig, ide értvén a gyimesi szorost, vagyis a Tatros völgyét is.

Ezen közgazdasági kerületek mindegyikére nézve, — községről községre menve, — kikerestük és megállapítottuk a következő tudni való legfőbb adatokat, u. m. egész területét, a rajta levő községek és házak s lelkek számát; a művelés alá vett területekből a szántóföld, kert, rét, legelő, erdő, szőlő és nádasképen művelt területek nagyságait, továbbá azt, hogy mennyi esik a különböző művelési ágakhoz tartozó területekből 1—1 főre holdakban és a reá eső összes területnek $\frac{1}{100}$ -ában. S végül azt is, hogy körülbelül hány hold erdő szükséges belfogyasztásra, ha pl. 5 k. holdat veszünk fel egy-egy ház számára; s ehhez képest tehát van-e elegendő erdő, avagy hiány mutatkozik e tekintetben.

Az eredmény táblázatosan összeállítva és graficailag is feltüntetve a következő: (lásd melléklet I, táblája alatt).

Mindezekből látható, hogy pl. az *I-ső* (marosvásárhelyi) kerületben aránylag legtöbb *szántóföld* esik egy főre, vagy ha úgy akarnók kifejezni, egy-egy házra (családra). Egy főre esik ugyanis itt összesen 2.₆₁ hold terület. Ebből a szántóföld 1.₃₅₀ hold; vagyis az egy főre eső területnek 51 $\frac{1}{5}$ $\frac{1}{100}$ -a szántóföld. Azután a rét (14 $\frac{1}{100}$) s csak ennek utána jön az erdő (10.₈ $\frac{1}{100}$ -al).

Azonban az is látható a táblázatból, hogy a házak s tehát a lakosok nagy száma miatt több mint 77 ezer kat.

hold erdőhiány van e kerületben. És hogy aránylag az egész Székelyföldön ezen kerületben van legtöbb szőlőterület. Azaz 0.033 kat. hold esik itt egy főre ebből; holott átlagvéve csakis 0.01 holdnak kellene esnie. Továbbá láthatjuk azt is, hogy aránylag legnépesebb ez a vidék, amennyiben t. i. itt csak 2.₆₁ kat. hold terület jut egy főre az egész területből, holott a főátlag szerint 5.₈₆ kath. holdnak kellene jutnia.

Mindebből tisztán következik, hogy különösen szántóföld és rétművelés, szőlőművelés és az ezekből s ezek segélyével nyerhető terményekkel való iparúzés és kereskedés legyen különös feladata e vidéknek, nem hagyván figyelmen kívül különösen a komló- és dohányművelést, valamint a nádasokból nyerhető terményeknek lehető legnagyobb mérvű haszonra fordítását is; tehát pl. az e vidéken néhol már úgyis létező gyékényfonást is ápolni kellene.

Ami a mezőgazdaság útján nyerhető fölösleget illeti, annak értékesítésére igen kedvező háttérül szolgál e vidékre nézve a II. és III. számú (szászrégeni és gyergyói) kerület. Minél több élelmi szert — főleg búzát — kellene tehát itt termelni s lisztté őrlése végett műmalmokat is állítani fel. S mint ilyent értékesíteni a Marosvölgyön fölfelé. Czukorgyár és keményítőgyárak is helyökön lennének.

A II. és III. számú kerületekben ugyanis az erdők lépnek fel uralkodó mérvben. A szászrégeni (II.) kerületben ugyanis átlag véve 6.₈₄ kat. hold erdő jut egy lélekre; míg ellenben szántóföld csak 0.₉₇₃ kat. hold. Vagyis előbbiből az egy főre eső területnek 66 %-a; utóbbiból pedig csak 9.₄ %. Mezőgazdaságra, mint főfoglalkozási célra, gondolni sem lehet ilyen helyt tehát. E helyett ugyanis még inkább lehetne talán az állattenyésztésre, amennyiben t. i. még a rét is nagyobb százalékot (10 %) mutat fel itt, mint a szántóföld.

Épen ilyen formán áll a viszony a III. (gyergyói) kerületben is, hol az egy főre eső területből 50.₉ % erdő; 19 % rét s csak 12.₅ % szántóföld.

Ezen kerületekben óvakodnunk kell továbbá még attól is, hogy oly iparágak és életmódok meghonosítására törekedjünk, amely aránylag sok emberi erőt, számos kezét igényel, mert a feltüntetett számok egyebek mellett azt is mutatják,

hogy az egész Székelyföldön aránylag itt van legkevesebb lélek. Átlag véve ugyanis kellene 5.₈₃ kat. hold területnek jutni egy lélekre. És jut e helyett 10.₃₆, illetőleg 11.₆₀ kat. hold e két kerületben; oly sok t. i. a terület holdjainak száma és oly kevés ahhoz képest a lakosok száma itt.

Ami lakosság van tehát, az mindenekelőtt és felett jó, szorgalmas, ügyes és megbízható erdei munkás s rétművelő, továbbá az ezekkel kapcsolatos iparágakban jártas munkás osztálylyá képezendő ki. Tehát pl. tutajossá; fűrészüzeti munkássá; okszerű tehenészethez, sajtkészítéshez stb. értő munkássá. Gyergyóban azonban e mellett még a borszéki fürdőben rejlő természetes kincs s annak érdekében az ottani üveggyár is különös gondoskodás tárgyát kell, hogy képezze. Mig a szászrégeni kerületben az időnként megjelenő legfelsőbb udvari élet kedvessé, kényelmessé s ezáltal minél megszokottabbá és óhajtottabbá tételére is jó lesz folytonosan kiváló gondot fordítani. Ami a mezőgazdaság és ipar körébe tartozó szükségletek fedezését illeti: mindkét kerület forduljon e tekintetben az alant fekvő I. számú (marosvásárhelyi) kerülethez s esetleg ezen túl Aranyostorda- és Kolozsmegye marosvidéki részéhez.

IV. Az erdőszentgyörgyi közigazdasági kerületben az erdő- és mezőgazdasági érdekek egymást meglehetősen kiegyenlítik. Jut ugyanis egy főre szántóföld 1.₁₄ kat. hold, vagyis 26 %; erdő pedig 1.₄₅ hold, vagyis 33%. És a szőlő itt is 0.₀₂ katasztális holddal, vagyis az átlagos 0.₀₁ holdnál többel szerepel.

E vidéknek nézetünk szerint lehető legbelterjesebb mező és erdőgazdaságot kellene folytatnia s e mellett a már úgyis létező házi iparágak körül különösen a fonást és a szövést lehetőleg felkarolni, ápolni. Ami fölösleg mutatkoznék mezőgazdasági termékekben az alantibb vidékeken, abból mindenekelőtt a felsőbb vidéki szükséglet lenne fedezendő. Fölösleges gabona helyett azonban főleg a lencse, borsó, paszuly, továbbá a kendertermelés lenne különösen tekintetbe veendő, melyek közül az előbbiekből Kisküküllőmegyének románok által lakott vidékeire jelentékeny kivitelre is lehetne számolni. — Ha fölösleges fa is termenék e kerületben, abból minde-

nekelőtt a parajdi gyufagyár lehető könnyű és biztos fennállása lenne biztosítandó. S ha mégis maradna többlet, ezt is lehetőleg feldolgozva, eszközök, szerszámok, butorok s műfa alakjában kellene a Kisküküllő mentén Dicsőszentmárton felé e fában már is egészen szegénynyé vált vidékre szállítani. A belterjes mező- és erdőgazdaság s iparüzéshez szükséges kellékek ugyanis mind meg vannak e vidéken. Alant termékeny jó talaj; fenn kitünő és könnyen hozzáférhető erdőtalaj. Mindkettőből aránylag épen elegendő. S ráadásul mindezekre okos, értelmes, ügyes lakosság bővíben. Csak 4.₄ kat. hold terület esik ugyanis átlag véve egy főre. Tehát az egész Székelyföldre arányítva, túlnépesnek mutatkozik ezen kerület. Egy szövőgyárt és faeszközök (villa, gereblye, lapát, kapa- és kaszanyél, keréktalp, szekérrúd, tengely stb. stb.) gyártásával egybekötött *mintagazdaságot* valóban érdemes lenne itt, még részvények útján is berendezni, felállítani; mire nézve az erdőszentgyörgyi rombadülő uradalmak közül talán válogatni is lehetne jutányosan egy alkalmas jószágot.

V. *Székelykeresztur vidékén* Marosvásárhely után aránylag legtöbb a lakosság. — Csak 3.₆ kat. hold terület jut egy főre. Körülbelül ugyanazt ajánlhatjuk, mint az I-ső kerületnek, — azon különbséggel csakis, hogy itt kevesebb lévén aránylag a szőlő, mint amott, ahelyett itt különösen a sok reményre jogosító *komlótermelést* kellene igen felkarolni s e mellett a kendertermelés és az azt feldolgozó háziipart ápolni. Erdőben itt is hiány mutatkozik körülbelül 10 ezer hold. Ezt Udvarhelynek ép a kerület felett fekvő erdőben főleggel bíró vidéke lesz hivatva fedezni, minek fejében azonban az — ugylátszik — legfennebb csakis bor tekintetében ha fog valaha e kerületre szorulni; mert

VI. *Székelyudvarhely vidéke* egyébként csaknem egészen azonos viszonyokat tüntet fel, mint Erdőszentgyörgy vidékéről láttuk, csak hogy itt a bortermő szőlő és a buzatermő föld százaléka helyett az erdő és a rét gyarapodott. Székelykeresztur és Segesvár felé gyakorlandó fakereskedésre kellene tehát mindenképp előttről gondolni. És pedig mindig lehető legbelterjesebben és értékeesebben feldolgozott fenyőfaárukra kell törekedni; egyfelől azért, mert ott fenyőfa nincs; másfelől pedig

azért, mert a belterjes feldolgozásra aránylag elegendő lakosa van e vidéknek.

A *Szejke-* és — Kisküküllővölgyben előbb nem érintett — *korondi fürdő*, valamint az alább tárgyalandó homorod-völgyi kerülethez tartozó kies *homorodi fürdő* is szintén nagy közgazdasági és közegészségügyi jelentőséggel fog bírni jövőre is e vidékekre nézve, főleg ha összefüggő terv szerint vállvetve karoltatnak fel azok, amire törekedni kellene az illető érdekeknek kölcsönös kiegyeztetése által. — Hüvelyes vetemények, kender és lentermelés s ezeknek háziipar útján, — avagy itt már gyárilag is leendő feldolgozása szintén megemlíttendő ezen kerületre nézve.

VII. *Homorod vidéke* Né pessége aránylag véve ép olyan, mint az egész Székelyföldé átlag véve. T. i. egy főre jut 5.₈₅ kat. hold terület. A főátlaghoz képest azonban túlságosan sok rétje és legelője van. (23.₃ %, illetőleg: 18.₃ % szemben 15.₄ %-al, illetőleg 10.₈ %-al.) Ha valahol helyén lenne tehát az okszerű tehenészet és sajtgyártás meghonosítását megkísérteni, e vidék lenne az alább tárgyalandó Csikmegye után főleg leginkább hivatva arra. Sőt tekintve azt, hogy itt a klíma felől a bival tenyésztése is lehetséges lenne, ez okból ez talán még annál is előnyösebb és kiadóbb vidék lenne erre nézve.

Gabona fölöslege, ha találna is lenni, nem igen van hová vinnie, mert az egész székelyföldi felvidék vízválasztó vonal által van elválasztva tőle, s különben sem igen lesz szükség pl. Székelyudvarhely vidékén sok bevitelre. Lefelé pedig Kőhalom és az Olt-völgynek gabonát dúsan termő Fogaras vidéke van.

Tartózkodni kellene tehát e vidéken fölösleges kalászos növényeket termesztetni a szántóföldekben. Ezek helyett inkább a hüvelyes veteményt, kendert, lent, burgonyát és komlót lehet ajánlani.

Ezenkívül főleg a vaskőbányák és gyárak ügye lenne itt mielőbb és hathatósan felkarolandó. És pedig úgy vélem, hogy a következő (Baróth vidéki) kerületben levő vaskő telepek és vasgyárak ügyét és az e völgy fejében levő lövétei s szentkereszti ugyanily bányák és gyárakat együttesen kel-

lene felölelni, felkarolni; még pedig: szoros kapcsolatba hozva ezt a Baróthvidéken előforduló kőszén telepekkel is.

Mulhatatlanul szükséges lenne pl. a vasut mellett valahol Alsórákoson avagy épen Baróth és Köpecz táján a vasut közelében egy központi vaskohót- és gyárat állítani fel a mai szakkövetelményeknek teljesen megfelelő kellékekkel. És ide összpontosítani mindkét kerületből, s esetleg a még odább fekvő háromszéki kerületből is az összes vaskő nyerésnek gyárilag leendő feldolgozását és értékesítését. Így járva el, teljes lehetetlen és hihetetlen, hogy ki ne fizetné az magát hazánkban ezen minden vas ipartól félrefekvő délkeleti szögletében és épen itt a határszálen, a vasiparban még szintén nem sokra haladott Románia küszöbén. Hisz itt van vaskő és fűtő anyagában és kőszénben elég.

Mindennek szállítása a központba hegyekről lefelé, tehát könnyűszerrel történnék; van élénk kereskedelmet közvetítő vasut; nagy kereskedelmi város (Brassó) a közelben. Csak két dolog kellene még tehát: szakértelem és pénztőke. Előbbivel álljanak elé bányászatot tanult és tanuló székelyek honfitársaink. Utóbbit társulás és szervezkedés útján könnyű lesz aztán — úgy hiszem — találni.

VIII. *Baróth vidéke.* Szántóföldje aránylag kevesebb van a székelyföldi csekély átlagnál is. 20.5% esik egy főre, holott 22.5% az átlag.

Erdő azonban körülbelől ép annyival több van a különben is magas átlagnál; 48% erdő esik ugyanis itt egy főre a 45.7% székelyföldi átlaggal szemben.

Az ásványország körébe tartozó hasznos anyagoknak, felkutatásán és értékesítésén kívül, mint a minők pl. a vas-termelés, timsó nyerés, cserép vetés és égetés stb.; főleg kiviteli fakeskedésre irányuljon tehát itt a közgazdaság terén vállvetve kifejtendő tevékenység. Sok tölgyfát tehát a délre és délnyugotra hajló szelidebb hajlású előhegyekre s lejtőkre. Hátrább juhart és kőrist, e gazdagon fizetett kiviteli hasznos fanemeket, kell elegyíteni ehez és a bükkösök közé is, s legfennt az épület- és műfának való fenyők képezzék gondoskodásuk kiváló tárgyát. Messze menő feldolgozó ipart is teremteni itt csak akkor lehetne, ha egyebek mellett a lakos-

ság számaránya is fokoztatnék pl. a szomszédos sepsiszentgyörgyi és homorodi kerületekből. Az egész területből ugyanis 6.₂₈ k. hold esik egy főre; vagyis: mintegy 26 hold egy-egy családra, házra. Ennyinek kellene tehát minden családnak emberül megfelelnie. S e mellett a bányászat, kohászat és cserépvetés stb. érdekeit is támogatni. Sok lenne tehát; úgy annyira, miként kérdés tárgya fog lehetni bizonyára az is az illető szakkörökben egykor, hogy: vajon a vaskőtermelésen, nyersvas gyártáson, cserépvetésen és égetésen, illetve az épület-, mű- és szerszámfának erdei (durva) feldolgozásán, s vasuthoz való szállításán kívül lehet-e, kell-e itt továbbra is fokozni a közgazdasági működést? És nem leend-e hasznosabb valamely más, népesebb vidékre tenni át az itt termelt nyers és félig nyers anyagoknak további gyári feldolgozását is.

IX. *Sepsiszentgyörgyi közgazdasági kerület* a székelyföld átlag adatokhoz képest aránylag kissé túl népes, (csak 5.₃₃ hold terület esik egy főre 5.₈₆ k. hold főátlaggal szemben.) Szántóföldben is némi fölöslege mutatkozik. (Közel 26% esik abból egy főre 22.₅% főátlaggal szemben); s végül: erdőben bővelkedik nagymértékben, (53% esik itt egy főre a különben is magas 45.₇% székelyföldi főátlaggal szemben.) Sajátosságos azonban, hogy azért még sem igen bővelkednek — tudvalevőleg — igen nagyon e vidéken különösen a szép, olcsó és jó tüzi s épületi fában.

Ennek oka azonban abban rejlik, hogy az erdőknek egy igen nagy része a lakott vidékektől távol, vizválasztó hegyen túl, a Bodza-völgyében fekszik.

A különben is virágzó mezőgazdaságon kívül tehát *ipar-üzés és a fölösleges erdei termékek feldolgozása s kivitele legyen itt a főgond*. Különösen a malom-ipar fejlesztése; talán még egy cukor- és keményítő-gyár felállítása is helyén levő lenne itten. Az alább tárgyalandó kézdivásárhelyi, de legfőképen azonban a csikmegyei közgazdasági kerületnek szántóföldben, s tehát gabona termesztés is, jelentékeny hiánya mutatkozik.

A lisztnek tehát főleg Csik felől biztos kelete lesz e kerületben mindig. A cukor- és keményítő-gyár felállítását pedig az erre szükséges nyers anyagoknak (cukor-répa, bur-

gonya, buza) könnyű termelhetésén kívül Brassónak közelsége, s Háromszék- és Csikmegyéknek is e tekintetben állandó, biztos fogyasztása eléggé indokolja, ugyhiszem. — A bodzavölgyi fölösleges tűzifa készletnek e gyárak érdekében leendő nagyban való kiszállítása is inkább kifizetné talán akkor magát. Az Ilyefalva és Sepsiszentgyörgy körül létező barnaszénbányák sorsa is javulna ezáltal.

A Bodza-völgyben hanyatló üveggyári ipart újból fel kellene éleszteni, s a Bükszádit el nem ejteni semmi szín alatt; már csak a bodoki, előpataki és kászoni borvizeknek alkalmas palaczkokkal való jutányos elláthatása végett is.

Ezenkívül minél több és jobb cserkérget kellene különösen a délnek hajló szelid hajlásu, jobb talaju előhegyeken termelni. A sepsiszentgyörgyi és brassói timárok és bőrgyárosok igen nagy hasznát vennék ennek; s a kisebb erdők birtokosai is, mint a minők pl. az egyházak, legjobban így tudnák biztosan jövedelmezővé tenni erdeiket.

Az előpataki és málnási fürdők, s bodoki borviz összhangzatos emelését említenem sem kellene talán. Megjegyzendőnek vélem azonban, hogy az alábbi két közgazdasági kerületbe eső tusnádi és torjai büdösifürdők ügyével is szoros összeköttetésbe, érdek közösségbe kellene hozni ezeket. E nélkül ugyanis egymást fogják még sok ideig rontani.

X. *A kézdivásárhelyi közgazdasági kerület.* Ha tekintetbe vesszük a feltüntetett adatokat, megtaláljuk, hogy 6.³⁹ k. hold terület jut itt egy főre; több, mint 27 k. hold egy családra. Az egész Székelyföldhöz viszonyítva tehát túl népesnek egyáltalában nem mondható e vidék. De ha tekintetbe vesszük azt, hogy az összes területből csak 19% szántóföld, s 9% csak a rétnek és 3.³% az okszerint legelőnek tekinthető területek nagysága; míg ellenben 62% feltétlenül erdőtalajt képez, és ha tekintetbe vesszük azt is, hogy e nép minden áron, csak mezőgazdaságból és állattenyésztésből akar megélni; ez esetben értjük meg csak is a túl népesség feletti panaszt és a kivándorlási hajlamnak azon felette nagy mértékét, mely főleg e vidékeken észlelhető és a mely ugyszólván legtöbb okot szolgáltatott idáig a székelyek kivándorlás czimén felmerült országos „jaj“-okra.

Ide járul továbbá még az is, hogy a mult idők kedvezőbb viszonyai között, a midőn t. i. a vasut nem hozta volt még oly közel a nyugoti iparnak czikkeit, e vidékhez és az a vidéken túlfekvő Romániához, hatalmas lendületet nyert volt az iparos és kereskedői hajlam e vidéken. És e körülmény még inkább elvonta az erdő terület arányához mértén szükséges munkaerőt, figyelmet és érzéket az okszerű erdőgazdaságtól, valamint az ennek kapcsán üzhető okszerű és helyes ipartól és kereskedelemtől; a városokban szeszyáros, csizmadia, mészáros, timár, kalapos stb. akart és akar lenni minden ember; pedig ma-már a nyers anyagok (törökbuza, élő állat, nyersbőr, gyapju stb.) behozatal Romániából, s a kész áruknak (csizma, kalap stb.) kivitele ugyanoda, egyáltalában nem oly könnyű és olcsó, mint volt régebben. — A nagy magyar Alfölddel közvetlen összeköttetésbe lépni pedig — ugylátszik — nem igen értenek az erdélyrészi iparosok s gyárosok, pl. vasuti díjkedvezményt eszközölni ki a szükséges nyers anyagok számára onnan, s a kivinni szándékolt posztónak, csizmának, kalapnak, bőrnek, szesznek stb. oda.

Nagyban való okszerű és helyes erdőgazdaságot s az ezzel kapcsolatos faiparnak és kereskedésnek lehető legnagyobb mérvű felkarolását felette kell ajánlanunk e vidéknek; és pedig kétfelé irányuljon ez itt is. Brassó felé is, az ottani fapiaczra és határszéli vasuti állomáshoz oly czélból, hogy az idáig deszkával s nagy méretű fenyőfával különösen elfoglalva tartott fapiaczt lehetőleg továbbra is megtarthassa e vidék. Legkiváltképen azonban a Duna felé az Ojtozi szoroson, Bodzavölgyön, a Putnán és az Uzvölgyön át. Az u. n. „Befüggő erdők“ lehetőleg conserváltassanak és a helyi s Brassó felé irányuló fafogyasztásnak tartassanak fel. A hátrább fekvő s Románia felé hajló erdőrészek pedig rendszeresen tárassanak fel és tétessenek könnyen és olcsón hozzáférhetőkké mesterséges fausztató és csúsztató építmények felállítása által.

A mutatkozó gabonahiány az előbbi közgazdasági kerületből fedeztessék. S a szeszyarak lehetőleg csakis a kívülről behozott gabonakészlet feldolgozására szorítkozzanak,

Avagy még jobb lesz, ha néhányan közülök műfűrészszé alakulnak át és átteszik székhelyöket egyik az ojtózi szorosba, sósmező tájára; a másik a Bodzavölgybe; harmadik az Uzd völgyébe, és így tovább.

A létező fürdők közül Kászonjakabfalva és Kovászna emelendő és teendő világhírűvé, gondoskodván a kitűnő kászoni borviznek erősebb üvegekben lehető jól való dugaszolása által a Brassónál messzebb való kivitelt is biztosítani.

Mert állíthatjuk csaknem biztosan, hogy ahol könnyű, karcos és savanyú bort isznak és ahol szeretnek bor mellett hűsölni nyáron át az emberek, e víz, mely a legvadabb bort is képes megszelídíteni, ott rövid használat és megszokás után egyik legkedveltebb és a mellett még egyik leghasznosabb fogyasztási czikke is leend a Székelyföldnek.

XI. *A csikszeredai közigazgatási kerület.*

Aránylag kevés a szántóföld, 15.₅ % esik egy főre. Sok az erdő, 36.₆ %. Még több azonban aránylag a rét és legelő. Előbbi 24 %; utóbbi 21 %; holott a székelyföldi főátlag 15.₄ %, illetőleg 10.₈ %.

Mesterséges rétművelés és ezzel kapcsolatban szakszerűen szervezett és kezelt tehenészet, műsajt-gyártás és egy kis minta ménesuradalom, a hegyi fajlovak tenyésztése végett, legyen itt a főgond az erdőgazdaság mellett; mely utóbbiból a fölösleget agyimesi szoroson át főleg a Duna felé kell irányítani.

Nagymérvű feldolgozó iparnak utjában áll itt is azon körülmény, hogy a népesség aránylag itt sem eléggé nagy arra. Egy főre 7.₆₈ kat. hold, egy családra pedig 34.₆₁ kat. hold összes terület esik. Ezt kellőképen művelni, kihasználni, csupán csak az okszerű állattenyésztés és külterjes erdőgazdaság szempontjából is, elégséges dolog leend a családfelek és felnőtt férfiak számára. Az asszonyoknak és a leányoknak lent és kendert, továbbá gyapjut is kell adni, hogy fonjanak és szőjenek jövőre is. És pedig minél jobbat, többet és szebbet, hogy aztán az ég is éltesse őket az összes székelységgel együtt hazánk s mindnyájunk javára minél hosszabb időig!

Ezen, szintén nagyterjedelmű s alapos szakismerettel és közgazdasági állapotainkat igen számos érdekes adattal ismertető munka sem igtattatik be az eredeti jegyzőkönyvbe, de érette őszinte elismerés és hálás köszönet fejeztetik ki s intézkedés tétetik az iránt, hogy az abban foglalt becses tudnivalók, minél szélesebb körben ismeretesekké legyenek.

12. Elnök indítványozza, hogy az előbbi két pontban említett szakmunkák az egylet költségén nyomattassanak ki s úgy az egyleti tagoknak, mint más illetékes egyének és testületeknek (községeknek) is küldesse-nek meg.

Deák Lajos a fentebbi indítványt elfogadja, de annyival tovább megy, hogy miután a mai gyűlésnek egyéb tárgyai is több érdekes adatot foglalnak magukban, ne csak a két munka, hanem a gyűlésről felvett egész jegyzőkönyv nyomattassék ki.

Az indítvány ez utóbbi alakban fogadtatik el s az elnökség megbizatik, hogy annak kellő számban leendő kinyomatásáról s szétküldéséről intézkedjék.

13. Elnök a gyűlés folyama alatt érkezett távirat tartalmát hozza a nagygyűlés tudomására, mely szerint Borosnyai Oszkár, egyleti tag, a feletti sajnálatának adva kifejezést, hogy a személyes megjelenésben betegség által gátolva van, üdvözli a nagygyűlést s működéséhez sikert kíván.

A megemlékezés kedves tudomásul vétetik.

14. Elnök indítványozza, hogy Marosvásárhely sz. kir. város törvényhatóságának a szives meghívásért, s

nemes Marostordamegye közönségének a gyűlésterem átengedéseért, jegyzőkönyvileg is fejeztessék ki köszönet.

A minden egyes tag érzelmével meg-
egyező indítvány helyesléssel fogadtatik s an-
nak jegyzőkönyvbe iktatása egyhangúlag el-
határozatik.

Több tárgy nem vétetvén elő, elnök a megjelent tagokat szívesen üdvözli, az egyeslet ügyei iránt való érdeklődést jövőre is melegen ajánlva, a gyűlést — a tagok által reá vonatkozólag hangoztatott lelkes él-
jenzések között bezárja.

Jegyzette:

Nagy Gábor, s. k.
titkár.

Hitelesítésül:

Borosnyai Pál, s. k.

Ráth Károly, s. k.

Deák Lajos, s. k.

öld l ő		7. N á d a s		Mutatkozik tehát			
egy gy főre		esikegy főre					
az egy főre az egy főre eső öszes terület %-ában		van ősz- szesen kat. h.		több erdő a szükségesnél kevesebb erdő a szükségesnél			
kat. hold.		az egy főre eső egész terület %-ában		házaenként			
Házi szükséglet fedezé- sére szükséges erdő à 5 katasztralis hold		katasztralis holdanként					
5	1.3	877	0.008	0.3	108415	—	77436

9
57
47

